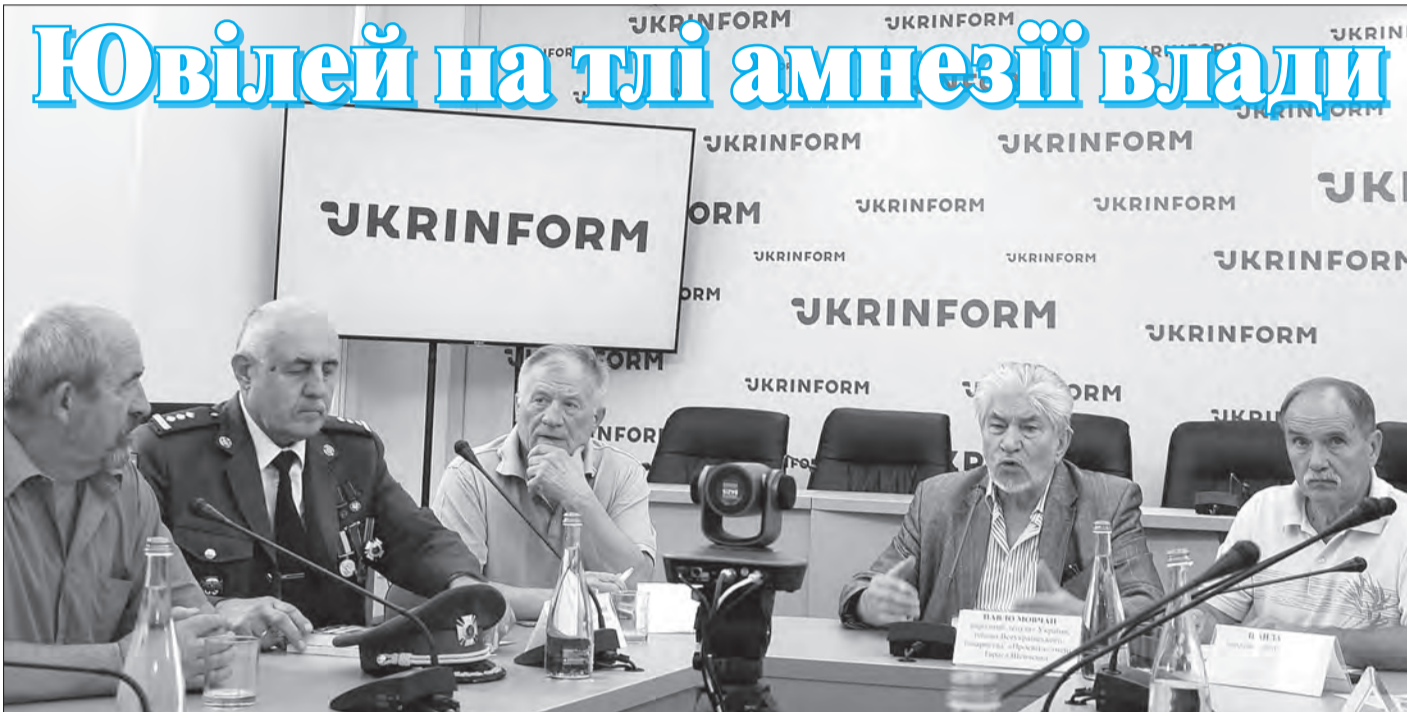

Ювілей на тлі амнезії влади

А 30-річчя такої потужної політичної сили, яким був Рух на початку боротьби за незалежність і згодом, — це вікопомна сторінка національної історії, яка не втрачає своєї значущості сьогодні і не втрапить у майбутньому. Мається на увазі насамперед проведення установчого з'їзду Народного Руху України, який відбувся 8—10 вересня в стінах палашу культури Київського політехнічного інституту.

— Ми у процесі відродження України весь цей період, — сказав **Павло МОВЧАН**. — Представники громадського змушені були сьогодні зібратися тут, щоб сказати суспільству і владі: ми ще є, ми не в минулому. Наші програми відродження і розбудови незалежної, суверенної, сильної і успішної країни, які ми оголошували на Установчому з'їзді Руху, залишаються такими ж актуальними, як і 30 років тому. І тоді, коли ми розробляли основоположні документи, коли з усієї України зібрали колосальний національний потенціал, якому самі подивувалися, що він ще зберігся, попри роки нищення і репресій, які застосовувала до нас Росія, ми беззастережно вірили в перемогу.

Сьогодні змінилися політичні орієнтири, державні пріоритети, але не змінилася програма НРУ, яка була створена і запропонована українському суспільству. Свого часу українське суспільство підтримало саме цю політичну силу, особливо під час виборів до Верховної Ради України і місцевих органів самоврядування, бо вірили у спроможність своїх обранців за підтримки народу змінити країну. Вони створили Українську державу, сформувавши засадничі принципи її існування. Про це, як зберегти і продовжити розбудову країни говорили інші учасники круглого столу.

— Чи потрібно було нашій владі відгукнутися на 30-річчя Руху? — риторично запитав **Іван ЗАСЬЦЬ**, один із засновників цієї громадсько-політичної організації, народний депутат України багатьох скликань. — Для української, національно-свідомої — безумовно! Нинішня влада повністю промовчала, хоча є відповідна постанова Верховної Ради України попереднього скликання про відзначення важливих історичних подій. Там було зазначено, що 2019 року до цієї дати треба провести відповідні заходи на державному рівні. У відповідь — ані слова, ні півслова! Це велика помилка і нинішніх очільників держави, і всього громадянського суспільства.

Створення НРУ стало переломною подією у національно-визвольних змаган-

Напередодні на одному зі, здавалося б, проукраїнських телеканалів помпезно відзначали як найважливішу віху вітчизняної історії створення Національної федерації футболу України. І не згадали, що 30 років тому відбулася така визначна подія, як зародження Руху. Той політичної сили, самовіддані подвижники якої фактично перетворили Україну з колишньої колонії на незалежну державу.

“Сьогодні, на превеликий жаль, на цю розмову не спромоглися ні уряд, ні нова Верховна Рада України”, — з сумом і гіркою відзначив голова Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Тараса Шевченка Павло Мовчан, відкриваючи в Укрінформі круглий стіл на тему “30-річчя Народного Руху України: про становлення держави”. Так само нехтували Рухом, його ідеологією і національно-патріотичними кадрами всі попередні уряди і президенти.

нях українців за свою державність, за незалежність, яка фактично перекроїла всю політичну карту світу. Не помітити цього можуть або політичні сліпці, або вороги української держави і нації.

— Без знання історії Руху — цього феноменального явища, врахування і використання його програмних завдань і досвіду боротьби, — говорив **Іван Заєць**, — не можна уявити і зрозуміти боротьбу українців за незалежність, вивірити нинішні орієнтири. Україна своєю незалежністю розламала тюрму народів — Російську імперію. А далі — світову комуністичну систему.

Тогочасний рухівський період характеризується надзвичайною творчою роботою та твердістю духу найкращих представників нації. Сьогодні як ніколи Україна потребує патріотичної, української за духом і помислами влади. Рух був саме такою силою. Як політична сила він виростав знизу, з творчої ініціативи людей і насамперед як захисна реакція на загрози Росії.

Микола ПОРОВСЬКИЙ, колишній голова Рівненської крайової організації НРУ, а потім завідувач оргвідділу центрального апарату Руху, правомірно зауважив: суспільству і досі нав'язують хибну тезу, що незалежність була подарована і впала з неба.

— Незалежність, — сказав він, — була виборена у кривавій політичній боротьбі, починаючи з боротьби в кожному селі, місті, районі. Згадаймо, як наші рухівці, долаючи численні перешкоди, повсякчас наражаючись на небезпеку, возили з Литви підпільно надруковані листівки... Двоє кур'єрів Руху зникли безслідно. А скільки праці, скільки зусиль було покладено на організацію величезних маніфестацій національного духу: Ланцюг злуки від Львова до Києва, в якому взяло участь більше мільйона людей; відзначення 500-ліття Українського козацтва (300 тис. учасників) біля Капулівки тощо. Такі політичні акції гуртували український народ у боротьбі за незалежність. Без них, очевидно, не було б ні успішного референдуму 1 грудня, ні реалізації тих трьох стратегіч-

них завдань, які поставив перед собою Рух. А це: проголошення Української незалежності; національне культурне відродження (було виконане наполовину); соціальна справедливість (не виконана).

Георгій ФІЛІПЧУК, перший заступник голови Товариства “Просвіта”, академік НАПНУ, зауважив, що в ці дні по всій Україні з ініціативи ветеранів відбуваються заходи з відзначення 30-річчя організації.

— Ми зобов'язані, — сказав він, — передати дві цінності, які були, є і будуть в НРУ. Ми не сприймаємо Рух як просто політичну інституцію. Ми не сприймаємо його як просто партію. Ми сприймаємо Рух як національний ідеал, як національні цінності, як україноцентричну політику зовнішню і внутрішню. Рух — як перспективу буття української нації. Тому відзначення цієї дати мусило б бути загальнонаціональною, загальнодержавною подією, незалежно від міркувань чиновників, незалежно від того, хто хоче мінімізувати це унікальне, феноменальне державотворче явище.

Тоді на кін було поставлено найсвятішу і найвеличнішу цінність, за яку змагалися впродовж нашої історії багато поколінь, — українську державність. І цю цінність, яку вибороли, ми зобов'язані морально передати наступним поколінням як найдорожчу суспільну річ.

Георгій Філіпчук наголосив, що нині українське суспільство перебуває в стані національно-культурної, гуманітарної амнезії. На узбіччя викинуті історія і пам'ять, і навіть українська мова — найвища духовна цінність. А в освіті насаджується полікультурність, хоча без власної національної культури, ідучи в Європу, така держава з амнезованим суспільством нікому не потрібна.

Різні аспекти діяльності Руху висвітлювали інші учасники круглого столу: **Олександр ГУДИМА**, **Віктор КУЛИНИЧ**, **Богдан ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ**, **Ілько ШУТОВ**, **Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ** та ін.

Власн. інф.

Запалюймо серця і відкриваймо очі!

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

Впевнений, що не в одного виникне запитання: чому дату утворення НРУ зараховую до знакових дат нової історії України? По-перше, тому, що НРУ, хоч спочатку і не був партією, проте у суспільній свідомості українців сприймався як альтернатива до КПРС. Правда, не всі позитивно сприймали цю альтернативу. По-друге, саме НРУ мав вагомий вплив на зміну ставлення світу до України та українських самостійницьких прагнень.

Ще в середині 1989 року Україну за кордоном вважали зоною застою. Мені, етнічному українцеві, який тоді працював і проживав у Польщі, дуже важко було таке чути. Тим паче, що в Україні на той час уже активно діяла Українська Гельсінська Спілка, до якої я тоді мав честь належати, та Товариство української мови. Однак їхній інформаційний ресурс був надто слабким, щоб змінити тенденційне сприйняття України світом. Це було зумовлене не лише тим, що режим Щербицького вважався гальмом горбачовської перебудови, а тим (в кожному разі в Польщі так було!), що офіційна пропаганда з подачі Москви довгі роки виливала на голови обивателя страшну антиукраїнську їд. Українців сприймали як націю рабів, яким байдужі почуття свободи та національної гідності.

Закінчення на стор. 3

ПРЕСТИЖНА ПРЕМІЯ ІМЕНІ ТЕРЕЩЕНКА

4

ПРОСВІТЯНСЬКІ ТЕАТРИ В СЕЛІ

6-7

МИКОЛА ТОМЕНКО ПРО МАКСИМОВИЧА

8-9

Закону про мову — безумовну реалізацію!

У Товаристві “Знання” України в 12 вересня ц. р. відбувся круглий стіл за участю голови правління Товариства, члена-кореспондента НАПН України, президента Університету сучасних знань Василя Кущерця. Крім представників Товариства “Знання” України, у заході взяли участь Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, Національна спілка письменників України, журналісти, лектори. На порядку денному — Закон України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. Відомий мовознавець, професор Іван Ющук прочитав лекцію про проблеми імплементації нового Закону про державну мову, зважаючи на його велике історичне і державотворче значення. У доповіді і виступах наводилися приклади продовження зрощення інформаційного простору, нерозуміння навіть окремими представниками влади значення державної мови для консолідації суспільства, розвитку державності, національного розвитку.

Учасники наголошували на важливості Закону і висловлювали застереження громадськості щодо намагання ігнорувати державну українську мову, зокрема депутатами Опозиційного блоку, які вдаються до спроб реваншу — зрощення населення України, особливо молоді. У підсумку учасники круглого столу ухвалили звернення до уряду.

Звернення до Кабінету Міністрів України

12 вересня 2019 року представники Всеукраїнської громадської організації Товариство “Знання” України, Національної спілки письменників України і Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, представники громадськості Києва на спільному засіданні обговорили Закон України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” і дійшли висновку:

1. Закон прийнято на виконання другої частини статті 10 Конституції України: “Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”.

2. Закон відповідає “Декларації про державний суверенітет України”, прийнятий Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р., де вказувалося: “Українська РСР забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя”.

3. Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, Закон гарантує з метою збереження їхньої національної ідентичності право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини України і користування нею в повсякденному спілкуванні.

4. Закон не передбачає втручання в особисте життя громадян і відкидає будь-яку дискримінацію громадян за мовною ознакою. Володіння єдиною державною мовою забезпечує всім громадянам України рівні права на освіту, роботу, інформацію, посади в державі.

5. У Законі передбачено достатній час і створення умов для підготовки громадян, громад-

ських і державних структур до належного опанування державної мови.

Свого часу були розроблені й ухвалені три державні програми щодо всебічного розвитку і функціонування української мови в Україні: “Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року”, затверджена Постановою Ради Міністрів УРСР від 12 лютого 1991 р. № 41 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1272 від 17 жовтня 1996 р.), “Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови”, схвалені Постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. № 998, “Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004—2010 роки”, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 р. № 1546. Проте ці програми були виконані лише частково.

Сподіваємося, що теперішнє політичне керівництво, уряд України не повторить недбалства попередніх урядів і забезпечить неухильне безконфліктне виконання Закону України “Про забезпечення функціонування української мови”, чого вимагає стаття 10 Конституції України і Рішення Конституційного суду України від 14 грудня 1999 року.

В. І. КУШЕРЕЦЬ,

голова правління Всеукраїнської громадської організації Товариство “Знання” України; **М. О. СИДОРЖЕВСЬКИЙ,**

голова Національної спілки письменників України;

П. М. МОВЧАН,

голова Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка.

12 вересня 2019 року, м. Київ

Відновлення справедливості

На думку суду, при проведенні люстрації, а позивач був звільнений у зв'язку з ухваленням Закону України “Про очищення влади”, має бути дотриманий індивідуальний характер такої відповідальності, тобто вина працівника має бути доведена в кожному конкретному випадку.

Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т.Г. Шевченка та редакція газети “Слово Просвіти” широким вітанням Вас, пане Микола, з відновленням справедливості. Знаємо, скільки часу, зусиль, енергії витрачено на те, щоб добитися таки поновлення порушених прав і захистити власну честь та гідність. Члени правління ВУТ “Просвіта” неодноразово підтримували Вас у пошуках правди та справедливості, доводили публічно інформацію про Вашу патріотичну та держав-

Окружний адміністративний суд міста Києва визнав протиправним та скасував наказ ГПУ про звільнення Миколи Голомші з посади першого заступника Генерального прокурора України і ухвалив поновити його на посаді.

ницьку позицію, фаховість та системність в ухваленні рішень.

Радіємо з того, що своєю перемогою Ви довели усьому українству, що навіть протиправні й замовні рішення влади можна та необхідно відстоювати у суді, фахово доводити правоту та отримувати справедливе рішення.

Окремо висловлюємо підтримку Вашій ініціативі щодо використання відшкодувань за вимушений прогул у зв'язку з незаконним звільненням. Вважаємо, що Ваше публічне звернення щодо адресної передачі цих коштів родичам Героїв Небесної Сотні та загиблих захисників України на сході країни є прикла-

дом справжнього державницького підходу і підтвердженням Вашої високої моральності.

Із засобів масової інформації нам стало відомо, що Ви вирішили повернутися на роботу в Генпрокуратуру. Підтримуємо Вас у цьому важливому кроці, вважаємо, що сучасна правоохоронна система потребує чіткої, фахової координації справжнього професіонала, здатного системно працювати для повернення довіри громадян до влади, правоохоронних органів, забезпечення дієвого механізму боротьби з корупцією та розкриття злочинів.

Власн. інф.

Георгій ЛУК'ЯНЧУК

Історія українського активіста з Криму Володимира Балуха після російської анексії півострова перетворилася на низку адміністративних і кримінальних справ. У грудні 2014 року він розмістив на своєму будинку в селищі Серебрянка український прапор, а на стіні — таблицю “Вулиця Героїв Небесної сотні, 18”. Наприкінці 2016 року Володимира Балуха затримали співробітники ФСБ Росії. Вони стверджували, що на горіщі будинку активіста знайшли патрони й тротилові шашки. Підконтрольний Росії суд у Криму засудив його до п'яти років позбавлення волі за двома кримінальними справами: зберігання боєприпасів та інцидент, який назвали “побиттям начальника Роздольненського ізолятора тимчасового утримання”. Пізніше вирок пом'якшили до 4 років і 11 місяців. За час утриман-

В'язниці Путіна — копія ГУЛАГу Сталіна

В Українському кризовому медіа-центрі 16 вересня відбулася прес-конференція Володимира Балуха, який розповів про боротьбу з російською системою у тюрмі та про знущання і тортури, яких він зазнав через свою українську позицію. У заході також взяли участь російський адвокат українця Дмитро Дінзе, громадянський захисник Балуха Архієпископ Сімферопольський і Кримський Православної церкви України Климент, координатор Кримської правозахисної групи Ольга Скрипник.

запропонували написати заяву на помилування в ультимативній формі: “Або ти пишеш цю заяву, або їдеш назад у табір”, на що він категорично відповів, що краще поїде назад, ніж писатиме таку заяву. Коли зайшов до автобуса і побачив, так би мовити, “зіркові обличчя”, зрозумів, що сталося щось екстраординарне: бо там разом бу-

короткому — можна, а на довгому — ні. Це — як НКВС 1937 року. Тому після звільнення Балух, Сенцов, Сушенко, котрі отримали певну ступінь медійності, будуть спрямовувати її в правильне річище — на звільнення інших громадян України, які залишаються в російських в'язницях. І бажають усім хлопцям, які ще там залишилися, не втрачати віри, що

тут, на волі, вся активна частина суспільства боротиметься далі за їхнє звільнення. Найбільше підтримує політв'язнів спілкування у вигляді листів — це вкрай важливо в умовах в'язниці. Найголовніше — щоб хлопці там відчували, що суспільство тут їх потребує. Бо люди сидять і хвилюються тільки про одне — вони хочуть залишитися гідними людьми.

За словами Балуха, найголовніше зараз — не втратити Крим не територіально, а ментально. Він дедалі більше розвертається в бік України. Попри те, скільки проукраїн-

В Українському кризовому медіа-центрі (зліва направо): Ольга Скрипник, Володимир Балух, Дмитро Дінзе, котрий разом з адвокаткою Ольгою Дінзе допомагав Балуху у в'язниці, Архієпископ Сімферопольський і Кримський ПЦУ Климент

на під вартою Володимир Балух, як і інші звільнені нині в'язні, кілька разів оголошував голодування. Останнє судове засідання у справі активіста відбулося 5 липня 2018 року в Криму. Пізніше його етапували в колонію №4 у російському місті Торжок, де Балух провів близько року. Зараз Володимир Балух — у лікарні “Феофанія” в Києві. Перед самим обміном йому

ли вже і Карпюк, і Клих, і Сушенко, і Сенцов з Кольченком — усі відомі політв'язні. Обмін політв'язнів за формулою “35 українців на 35 росіян” відбувся 7 вересня 2019 року.

Путінська в'язниця — це певний зріз суспільства, якщо говорити про російські реалії, хоча тюрма взагалі — об'єктивна річ. Витримати катування на довгому відтинку часу — неможливо. На

сських громадян виїхало та скільки приїхало з Росії на півострів. Українське суспільство має перестати ставитися до кримчан як до зрадників, хоч і такі там є. У Криму дуже багато людей, які ментально з Україною, і Балух з Сенцовим та Кольченком цьому приклад. Державі варто підтримувати цих людей фінансово і, найважливіше, морально. Бо головне — люди, а не територія.

Запалюймо серця і відкриваймо очі!

Закінчення. Початок на стор. 1

Без позитивних сигналів з України важко було щось протиставити тим тенденційним уявленням. Нарешті не просто сигнал, а потужна “вибухова” хвиля надійшла з України. 8—10 вересня 1989 року в Києві було утворено Народний Рух України за перебудову. Свого часу нині вже покійний професор Анатоль Камінський надіслав мені кілька десятків копій американських, канадських, французьких та німецьких пресових вирізків та агенційних повідомлень про установчий з’їзд НРУ. Отже, для світу це була неординарна подія. Інтелектуальні еліти (чого не скажеш про політичні) вже почали розуміти, що УРСР — не одна з територіальних одиниць СРСР, не “штат”, а республіка української нації. Її знакові представники з числа колишніх політв’язнів відкрито домагаються незалежності для УРСР.

“Газета виборча”, яка тоді у Польщі була єдиною альтернативою комуністичній інформаційній монополії, обмежилася маленькою заміткою про установчий з’їзд НРУ. Це викликало велике здивування українського середовища у Польщі. А для мене справжнім шоком став матеріал з архіву КГБ, у якому наводиться коментар редактора “Газети виборчої”, депутата Сейму Польщі Адама Міхніка про з’їзд НРУ. У матеріалі з архіву КГБ сказано, що Міхнік заявив: у випадку, коли Рух захоче втілювати ідеї, які дехто проголошував (тут явний натяк на Левка Лук’яненка. — М. Л.), то це закінчиться великою громадянською війною...

Не всі у Польщі з політичної еліти 1989—91 рр. так думали, як політик і журналіст Адам Міхнік.

Наприкінці листопада 1989 року до Польщі приїжджав тодішній голова Секретаріату НРУ, колишній політв’язень Михайло Горинь. На двох із його зустрічей — з Маршалом Сенату професором Анджеєм Стельмаховським та з міністром культури й мистецтва Ізабелю Цивінською, я перекладав Михайла Гориня. На обох зустрічах його називали представником політичної еліти майбутньої української держави і висловлювали глибоке переконання, що НРУ, виконавчий апарат якого очолював їхній гість, посіде таке ж місце в українській історії, яке тоді вже мала у польській історії “Солідарність”.

У Польщі кожну річницю її утворення відзначають на державному рівні. Лунають слова подяки ветеранам “Солідарності” й інших антикомуністичних рухів, вручають державні нагороди.

На жаль, поки в українській владі переважатимуть ментальні малороси, ми навіть мріяти не можемо, що влада віддасть належне ролі УГС, ТУМ та НРУ у процесі здобуття держави. Тож не дивно, що 30-річчя НРУ відзначали на громадському рівні у колі побратимів, з яким піднімали перші синьо-жовті прапори, їздили перед грудневим референдумом (як правило за власний кошт) у Донбас і Крим в інформаційні рейди на підтримку Акта про державну незалежність України.

Щоразу, коли згаду легендарного Михайла Гориня, на гадку приходять постійно цитовані ним від першого дня належності України слова італійського державотворця Гарібальді: “Ми створили Італію, тепер треба створити італійців”. Михайло Горинь їх пристосовував до українських реалій: “Ми вибороли державну самостійність України, а те-

Історія — це не розповідь про те, що було, а тлумачення у різних політико-часових періодах буття того чи того народу. Хоч не знаю, хто і коли першим висловив таку думку, проте її нині дуже часто цитують. І переконуюся, що це гірка правда. Це ілюструє й ставлення (повне ігнорування на загальнодержавному рівні!) нинішньої влади до такої епохальної події 30-річної давності, як утворення Народного Руху України. За ради справедливості мушу відзначити, що 20-річчя НРУ пройшло під знаком конфронтації між Тимошенко та Ющенком, а 25-річчя не відбулося з огляду на Іловайську трагедію. Це передусім свідчення, що влада, яка переважно рекрутується з ментальних “малоросів”, не розуміє ролі знакових дат у процесі формування національного і державного патріотизму. Я не знаю жодного випадку, щоб комусь вдалося побудувати економічно потужну державу без патріотичної підвалини!

пер нам треба з населення УРСР створити українську націю”.

На жаль, частина українських державників після проголошення незалежності України розслабилася, піддавшись впливові згубної думки, що за наявності незалежної держави час працювати на Україну, на українську справу. Логічно, то так і повинно бути, коли б не ментальні деформації у свідомості народу, які проявляються синдромом набутого “какаяразніцтва”. Його передусім породив страх, посяяний більшовицьким терором. Цю деформацію посилювала нахабна пропаганда “гомосовєтїкуса”. І управлінсько-промисловий клас (так званий червоний директорат) також був ментально неукраїнським. Тому ми нині так страшенно відстаємо в економічному розвитку не тільки від країн колишньої соціалістичної “співдружності”, а й від багатьох наших “співкамерників” спільної радянської “тюрми народів”.

Як відбувався процес переродження свідомості в “какаяразніцтво”, показано у блискучому фільмі “Заборонений” про легендарного Василя Стуса. Попри деякі дрібні нюанси, які не відповідають історичним фактам, дух часу, тупість російського шовінізму передано вражаюче. Хоч не вони є основним вprasанням, закладеним у картині. Основне там — страх “гвинтиків” тоталітарної системи перед особистістю, яка може стати лідером нації. А відтак жорстоке нищення тих особистостей. Очевидно, що не лише сержант міліції, які розганяли засідання Клубу творчої молоді, а й навіть “адвокати” зі спецдопусками до спецсправ, які на судах української інтелігенції заявляли, що “злочини” їхніх “підзахисних” правильно кваліфіковані, й “підзахисні” заслуговують на покарання, не задумувались, що від лідера нації залежить її стан. Без лідера вона уподібнюється до отари, яка за фальшивим голосом може побігти у провалля. Проте це добре розуміли ті, хто давав накази “спецсержантам”, “спецадвокатам” і “спецсудьям” вилучувати і нищити всіх харизматичних осіб із задатками до лідерства.

Так було в царські часи, так було у час колоніальної радянської залежності. Так є і у час незалежності України. Достатньо тут згадати шалену боротьбу проти В’ячеслава Чорновола. Йому на першому етапі “шили” “ідею” скасування пенсій для літніх людей, “заборону” розмовляти російською. Нападу на нього було достатньо, аби дискредитувати ідею української України та всі сили, хто цю ідею сповідував.

Мене доводять до емоційного вибуху нинішні перманентні “плачі”, що “пропало все”. А тим паче високі по-

вчання, що “28 років — коту під хвіст”. Та не під хвіст! Поряд з тими, кому “все по цимбалах”, хто репетує під баром з “живим пивом”: “не нужна мне здесь никакая Европа”, є вже доволі потужне громадянське суспільство, що засвідчив Марш ветеранів на День Незалежності України. Воно не тільки у нас у меншості, дуже поступаючись “диванній сотні”. Проте воно всюди є рушійною силою позитивних змін.

Не можемо забувати істини, що нічого у нашому житті не відбувається без Божої волі. 12 вересня я був на пресконференції звільнених з путінського полону українських моряків. Було там і гнітюче враження, що українські телевізійники поза ефіром, як і кілька років тому, є глибоко російськомовними. Проте були і позитивні враження. Командир 1-го дивізіону кораблів охорони рейду морського командування капітан другого рангу Денис Грищенко сказав, що ухвалене ним рішення не стріляти у відповідь росіянам під час захоплення українських кораблів у Керченській протоці було правильним: “Минув час, я розібрав для себе усі ситуації, які могли тоді трапитися. Мабуть, Бог мене вів. Можливо, це була якась третя сила. Те, що ми зробили, було те, що треба. Якби ми вчинили інакше, то нас, можливо, вже й не було б...”

Цей випадок — яскравий приклад, що події в Україні і навколо України розвиваються не за сценарієм, писаним у кабінетах політиків. Не можна виключати, що сили зла і хаосу готують свій “сценарій”. Ще задовго до початку виборчої кампанії, коли всі прогнози вказували на перемогу Юлії Тимошенко, випадково знайшов одну “візію” стосовно майбутнього України. У ній говорилося, що на президентських виборах переможе молода людина зі сходу, яка активно візьметься за зупинення війни на Донбасі. Проте вона її не зупинить, а знайде там свій кінець...

Я тоді що “візію” вважав повною нісенітницею і навіть не зберіг її в архіві, тож не пам’ятаю, хто її автор. Судячи з нинішнього розвитку подій, — це була одна з російських політичних “візій”, інформаційна прелюдія до провокованого Кремлем хаосу. Одним із його збудників буде профанація місць пам’яті єврейського буття в Україні. 15 вересня було зафіксовано і широко розповсюджено по іудейських каналах як акт “українського антисемітизму” осквернення у селі Богданівка Миколаївської області пам’ятника, встановленого на місці масового вбивства євреїв у часи німецької окупації. Наклеєне на оскверненому пам’ятнику “послання” “Зеліку’95”, у якому сказано, що коли “таксист Черво-ненко” та інші не вгмоняться, їх чека-

тиме новий голокост, не викликає двох думок, що це путінська провокація. Тим паче, що останнє слово у цьому посланні-застереженні написано по-російськи — “голокост”.

Усе це вписується у новий “сценарій” Путіна проти України, який 14 вересня озвучив капітан 1 рангу ВМС США у відставці Гарі Табах, коментуючи “інструментарій” Кремля проти України. За його словами, нинішній керівник Росії “в гібридній війні проти України може перейти до тактики терористичних актів для тиску на офіційний Київ”.

Від себе додаю, що терористичні акти “у хахлов” дуже вигідні Росії, бо відвертатимуть увагу російського телеломпену від дедалі активніших протестів у Росії. Щоб досягти максимального пропагандистського ефекту, такі теракти спрямовуватимуть проти росіян. Не здивуюся, якщо з часом виявиться, що резонансний розстріл у Маріуполі вбивці захисників Донецького аеропорту Романа Джумаєва насправді був путінською ексзекуцією небажаного свідка. На це натякає також лідер добровольців України Дмитро Ярош. Він на своїй сторінці у Facebook написав: “Ще раз: користуючись гуманістичними принципами, звертаюся до ворогів України: “Здавайтесь українським правоохоронцям! Добровільно сідайте в українські в’язниці та не виходьте звідти! Бо кара Божя невідворотно прийде!”

Не здивуюся також, якщо з часом виявиться, що “народні месники”, які у ніч з 16 на 17 вересня спалили будинок колишньої глави Національного Банку України Валерії Гонтаревої, були путінсько-портновськими. Хоч може виявитися, що тут “попрацювали” месникі-наймити олігархів...

Усі знаки на землі вказують, що входимо у дуже складний і небезпечний для нас час. А знаки на Небі, точніше, гомоси Неба, кажуть нам не втрачати віри: “Запалюйте серця. Відкривайте очі. Розсвітлюйте мудрість. Дійте любов’ю. Це великий і дуже важливий для вас час. Іншого не буде. Це шанс останній”. До цього можна по-різному ставитися, проте ніхто не заперечуватиме, що без тих засад не можна побудувати щасливого і справедливого суспільства.

До країн із найвищим відчуттям суспільної справедливості та до трійки держав, громадяни яких вважаються найщасливішими, належить Фінляндія. Президент цієї держави Саулі Ніністе, виступаючи 12 квітня на форумі Ялтинської Європейської Стратегії (точніше, відповідаючи на запитання ведучого) на досвіді своєї країни показав українцям, як досягти справедливості і щастя. Він сказав: “У нас досить тривалий і часто складний досвід відносин з Росією... Ті фіни, які люблять Росію, з них переважно сміються — тому їх досить мало”. А в нас їх дуже багато. І під впливом російсько-малоросійської пропаганди значно частіше сміються з тих, хто називає Росію окупантом.

Президент Фінляндії адекватно оцінює гібридні загрози від РФ, і фіни готові вживати заходів для протидії цьому. А нинішній президент України поки не дав твердих підстав вважати, що він адекватно оцінює і гібридні, і прями загрози з боку РФ. Навпаки, своїм захопленням “планом миру” за формулою Штайнмайера змушує хвилюватися. Ця формула — фактична федералізація України та небезпека поступового зникнення її з мапи світу. Сумно.

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

Михайло ВАСИЛЕНКО,
кандидат наук із соціальних комунікацій, член НСПУ, НСЖУ
Фото Надії КОВАЛЕНКО

Від лауреата до лауреата

У Золотоноші на Черкащині вже вдруге відбулося вручення всеукраїнської літературної премії в галузі перекладацтва імені Миколи Терещенка. Нині — відомому поетові й перекладачеві, громадському діячеві Павлу Мовчану за збірку поетичних перекладів "Відлуння". Торік першим цю відзнаку отримав Михайло Василенко за книжку "Інші зорі". Комісія на чолі з доктором філологічних наук, відомим літературознавцем і головою черкаських письменників Володимиром Поліщуком проголосувала практично одностайно. Піднесення і порівняння нести національні твори різномовних поетів для української культури і духовності триває у П. Мовчана віддавна, принаймні очевидно від виходу його першої поетичної збірки "Нате" (1963). Його поезія, мабуть, починається водночас із перекладом іншомовних найяскравіших творців рідного слова, але споріднених перекладачу, адже відбирав їх сам. У виступі перед повною аудиторією, а це були переважно учні шкіл, просвітляни, вчителі, шанувальники творчості, казав, що це все приходить само собою. І само пишеться... Обшири Мовчанових почуттів, жага творчості вимірюється самим життям, поетичним натхненням і, хоч як прикро, жорстокою боротьбою і нині за нашу рідну українську мовну духовність.

Павло Мовчан — чільний борець за ствердження на нашій землі рідної української мови і кому як не такому знавцеві й духовному творцю стояти в перших лавах війників за рідне слово й країну. Хай та його поезія, як і переклади цього "Відлуння", складні для простого й мало обізнаного читача, але обертають наш дух у слово і навпаки та розпросторюються серед українського люду, наснажують для подальшої праці в усіх сферах життя. І головне — у боротьбі з ворогами, допоки цей зловісний і жорсткий конгломерат народів не зникне разом з імперією, а федерація розпадеться на національні самостійні краї, республіки тощо.

"Для кожної пісні існують свої відлуння, — зазначає Мовчан у передмові до книжки поезій класика туркменської літератури 18 століття Махтумкулі, — свої береги, свої обрії. Обрії земні, обрії душевні. Душевні відлуння ж зумовлюються силою хисту виконавця, відповідним настроєм та глибиною змісту самої пісні, знову-таки зумовленою ландшафтом: географічним і культурним". Саме за переклади книжки поезій Махтумкулі свого часу Павло Мовчан отримав Державну премію Туркменської РСР. Ось наче про наш час цитата з вірша "Не розумію мови серця, друзі":

"І муфті беруть вже хабарі,
Відкинуто і звичай старі,
Закон занедбано, скрізь владарює гріх.
Щось не збагну, невже це кінець віку?"

У нашій перекладацькій когорті нараховують багато видатних постатей, виділяючи дві школи — Миколи Лукаша і Григорія Кочура. Не можна тут оминати І. Франка, А. Кримського, П. Куліша, Лесю Українку, В. Самійленка, М. Старицького, Б. Те-

на, М. Зерова, М. Драй-Хмару, П. Карманського, Л. Гребінку, В. Мисика, М. Бажана, Д. Паламарчука, Є. Дроб'язка, Д. Павличка, Д. Білоуса, В. Гримича, Є. Поповича, О.Сенюк, А. Перепадю, В. Житника, В. Корнієнка, Ю. Лісняка, В. Шовкуна, М. Мірошніченка, А. Содомору, О. Синиченка, О. Мокровольського, А. Сірика, С. Боршевського, В. Сахна, Р. Чілачаву та багатьох інших. Науковці з цієї галузі нараховують близько ста функцій, що виконує переклад. Павло Мовчан — це також велика школа не лише поетична, а й перекладацька, тлумачька (це ж не стосується Тлумацького району Івано-Франківщини, хіба за точністю слова із 7—8 століть!)

У статті "Відповідальність перекладача. Діалектика перекладу" він зазначає: "Нерідко звичайне слово занурює твою свідомість у глибини віків, у пам'ять, коли спрацьовує, так би мовити, архетип". Із прадавності він добуває ті перли слів, що їх інколи називають неологізмами, хто архайзмами, але творчість слова — це певне від енергетики землі й закодованої підсвідомості автора. Поету Михайлу Старицькому також закидали штучність творення слів, але це якась прадавна лексико-семантична мелодія і суть нашої прадавності. Іванові Котляревському з його перелицьованою на наш лад "Енеїдою" також можна позаздрити в знанні української мови, адже багато хто й нині не відає значення слів, що він їх озвучив для нас, і ми їх не можемо поцінувати.

"У перекладах, — наголосив Мовчан у тій же статті (Мовчан П., Твори, том 3, с.137), — які сам здійснюю, я "обернений на самого себе", на свій досвід, адже ж інший мені невідомий чи мало відомий... Моя глибина визначатиме і глибину тлумаченого мною тексту, моя душа засвітиться, відліб'ється у відтвореному тексті".

У цій уже відзначеній премією книзі Мовчан оприлюднив поезії з азербайджанської (Расул Рза, Сулейман Рустам, Бахтіяр Вагабзаде...), башкирської (Мустай Карім, Муса Галі), бенгалі (Премendra Мітрад), болгарської (Витьо Раковський), вірменської (Татул Болорчан, Амо Сагісян, Размік Давоян), грузинської (Іраклій Абашидзе, Тамаз Чіладзе, Заур Боліквалдзе, Джаба Асатіані), естонської (Ян Каплінський, Матс Траат, Арво Метс...), казахської (Абай Кунанбаєв, Рафасель Ніязбеков), литовської (Юстінас Марцінкявічус, Альфонс Малдоніс, Марцеліус Мартінайтис...), латвійської (Імант Зіедоніс, Улдіс Берзіньш, Лайма Лівена), мансі (Юван Шесталов), молдавської (Лівіу Даміані), москвин-

ської (Валерій Бросов, Ярослав Смеляков, Лев Смірнов, Юрій Кузнецов), румунської (Гудор Аргезі, Вірджіл Теодореску) сербсько-хорватської (Душан Костич, Єврем Бркович), таджицької (Камол), тамільської (С. Д. Сундарам), татарської (Габдула Тукай), туркменської (Магтумкулі Піраги (Махтумкулі Фрагі), Анна Ковусов), угорської (Ференц Барані, Міклош Вереш, Лайош Шімон, Золтан Шумоні...), узбецької (Сайяр, Машраб Бабаєв, Охуджан Хакімов...), чеської (Ян Піларж, Донат Шайнер, Вагіб Насіб) мов. Але це ще не все.

Павло Мовчан переклав повість В. Распутіна "Живи і пам'ятай" (К.; Молодь, 1977, 200 с.). Цей автор належав до групи письменників, званих московським, "деревенщиків", які писали про село в Московщині, його побут, характери людей, події тощо. У ті роки читаюча публіка захоплювалася такими творами й письменниками на кшталт В. Распутіна, В. Астаф'єва, В. Белова, Ю. Бондарева. Після зодуття Україною Незалежності ці автори — "путіні-распутіні" накинута на українців і наші землі як імперські пси. Інші стали просто вбивати і грабувати, а ці брехати, ображати як справді великоімперські шовіністи. Дай їм у руки тільки зброю.

Є чи були в Московії вчений Ю. Афанасьєв, який написав "Небезпечна Росія". І відомий у світі Віктор Єрофеев та його знаменита вже тепер "Енциклопедія Російської душі", точніше б треба було назвати "Конгломерат — московська натура". Було застереження В. Новодворської для української влади ще 1992 року щодо нападу на Україну і позбавлення нас атомної зброї. Вбито захисника демократії Немцова. Підтримали українців Ахеджакова, Басилашвілі, Панфілов, ще кілька письменників і три відомі нині публіцисти. Багатьох московська влада просто вбила, іншим заткнула рота...

Той же В. Распутін інтуїтивно чи як там воно в нього вийшло надав роздуми головної героїні повісті "Живи і пам'ятай" Настуні, хай і Настьоні в перекладі Мовчана: "Кожну людину тепер треба пізнавати заново: варто лише зрушити з того місця, де стояв і до якого звикли, як усі міняють своє ставлення до тебе, і люди вже ладні називати тебе іншим ім'ям..." (с.178).

Ще одна цитата з його повісті, хоч і штучно приліплена у роздумах Насті: "В кожному з них з руками-ногами на одного сидить все-таки не одна людина — кілька: от і тягнуть його в різні боки, шматують, поки не заженуть

у могилу. А він, бідолашний, ще розп'ятує про те, що чужа душа — темний ліс, немовби хоч трохи знає свою". (с. 166).

Відомо, що цікавий і глибокий наш прозаїк із Кропивницького Василь Бондар дав свою відповідь лише Астаф'єву з приводу висловлювань, як названі московські письменники ненавидять Україну й українців статті "У пошуках слова значущого" (Кіровоград: Степ, 2008, с. 29—32) під назвою "Фе, Вікторе Петровичу!". Бажано постійно просвічувати наших людей, засліплених московською пропагандою. Адже прозрів публіцист Невзоров. Хіба не надовго?

Нобелівський лауреат Солженіцин після "облаштування" написав про своїх так: "Нема в цьому світі дріб'язковішої і хамовитішої особи, чим кацап. Народжений у нацистській країні, згодований пропагандою нацизму, — цей ублюдок ніколи не стане людиною. У його країні немає друзів — або холоуї, або вороги. Його країна здатна лише погрожувати, принижувати, убивати. І за збереження цього статусу Расеєй рядовий кацап готовий жертвувати власним життям, життям своїх батьків і дітей, якістю життя власного народу.

Воїстину: кацапи — звірі.

Люті, кровожерні, але... смертні".

Та ми про свою маленьку та хорошу Золотоношу, як римував Думитрашко, де Павло Мовчан отримав літературну премію імені Миколи Терещенка.

Григорій Скворода почав займатися поезією у Кавраях на Золотонощині та написав більшу частину збірки "Сад божественних пісень", вже філософськи узагальнював на цю тему, розмірковуючи:

Всякому місту звичай, права,
Всяка тримає свій ум голова,
Всякому серцю любов своя є,
Всякому горлу до смаку своє.

Золотонощина таки літературна, творча, окрім простих людей, зайнятих хліборобською працею, були відомі ватажки національно-визвольної війни, сподвижники Богдана Хмельницького: полковник Хвилон Деджелій, сотники Нестор Морозенко, Клим Семенович, Кузьма Вергун, Іван Воронай з Кропивнянського полку; Остап Заєць (Золотоноша), Степан Цап (Домонтів), Костя Федорович (Піщана), Олександр Островський із Черкаського полку; останній кошовий отаман Задунайської січі Йосип Гладкий та багато ін.

І працювали десятки письменників, художників, науковців у минулому, в застійні часи. Наприклад, Іван Котляревський написав три частини "Енеїди", які вийшли друком ще за його життя, в Золотоноші. Костянтин Думитрашко із Золотоноші — поет, перекладач, фольклорист, етнограф, літературознавець, автор відомої пісні "До чорних очей", поем "Жабомішодраківки", "Змії" інше. Олександр Навроцький із Антипівки — поет, перекладач, член Кирило-Мефодіївського товариства, як і Микола Гулак з-під Золотоноші, про якого Роман Іваничук написав роман "Четвертий вимір".

До Золотоноського повіту причетні, бо тут народилися, Кесар Білиловський; славетний основоположник української му-

зики Микола Лисенко; відомий вчений-енциклопедист, перший ректор Київського університету, фольклорист, редактор і побратим Тараса Шевченка, друг Миколи Гоголя — Михайло Максимович. Тут також батьківська земля прозаїка Івана Ле (трилогія "Богдан Хмельницький", романи "Наливайко", "Міжгір'я" ін.) Михайла Макаровського, вченого-китаїста, перекладача, дипломата Єгора Тимківського.

А ще славний Михайло Старицький — поет, перекладач, драматург і прозаїк (трилогія "Богдан Хмельницький", "Кармелюк", "Останні орли"). Народився, жив і працював Андрій Ващенко-Захарченко — письменник, театрал і критик. Цікавий мислитель Памфіл Юркевич народився в Ліпльовому. Народився в Золотоноші вчений-біохімік Олексій Бах, індолог Олексій Баранніков. А ще Наталя Лівницька-Холодна, дочка майбутнього президента УНР Андрія Лівницького, й автор відомих романів "Святослав", "Володимир" Семен Складенко.

Онопрій Василенко родом із Кавраїв (Охрім Варнак, Степовий вітер) — поет, прозаїк, публіцист, громадський діяч. Один із учителів Івана Ле. У нотатках "Від Севастополя до Золотоноші" (1892) описав страшні злидні селян по всій Україні. Андрій Лисенко — драматург із Жовніного. Яків Жарко — оригінальний поет і прозаїк, що жив, як тоді писалося, у Глим'язові, твори якого редагував сам Іван Франко.

Професор, генеральний суддя, міністр судових справ УНР Сергій Шелухін-Павленко родом із Денгів був ще й журналістом і письменником, написав книги "Літературні герострати українства", "Звідкіля походить Русь" та ін.

Трагічно загинули від рук московських енкаведистів поет Михайло Драй-Хмара, прозаїк-гуморист Олекса Савицький (Юхим Гедзь, Олесь Ясний). Знакова постань у літературі й політиці цікавий прозаїк на історичні теми Омелько Островський. Не обминути історика й археолога Василя Ляскоронського, автора "Історії Переяславської землі від найдавніших часів до половини 13 ст."

Торік у жовтні відійшов у країні світи чудовий лірик, прозаїк, публіцист і літературознавець Іван Дробний. Десь вийхав на Канівщині поет Микола Шамрай. Живуть, працюють і пишуть інші, хоч вони і не члени спілки письменників.

А 13 вересня в Золотоноші, в день народження М. І. Терещенка, діти читали вірші Миколи Терещенка і Павла Мовчана, за що отримали від лауреата його книжку з автографом. Відбулося вручення для шкіл і бібліотек книжок самого автора, а також зокрема "Список репресованої літератури. Заборонені видання 1920—30 років". Цінним подарунком стала й "Шевченківська енциклопедія" в шести томах для районної бібліотеки, яку з приводу псевдореформ благополучно районні депутати прикрили. Кажуть, поки що.

Та перераховуючи поезію другого лауреата перекладацької відзнаки імені Миколи Терещенка, можна сказати: у помислах чистих, в щоденному зрості величній Мовчан у своїй високості. Адже він у повсякденній і світлоденній борні і боротьбі за українську мову — основу основ нашої ідентичності.

Мирослава ОЛІЙНИК
(БУЧКІВСЬКА)

«Гомін Лемківщини»

“Пам’ятати! Жити! Творити!” Під таким гаслом у селищі Зимна Вода на Львівщині відбувся V Львівський обласний фестиваль “Гомін Лемківщини”. Оскільки цьогогоріч минає 75 років початку депортації українців із Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини, тема фестивалю в унісон влилася у всеукраїнські відзначення заходів на державному рівні.

Депортація, депортація... Скільки чорного болю несе в собі це слово. Цей біль пережили й лемки з 1944 до 1951 року, адже, “вирвані” з рідних земель, вони опинилися в різних кутках світу. Правда, їхня надія повернутися додому не вмирала... Та минули літа, спливали вода в ріках, і переселені лемки та інші етнографічні групи українців старіли, сивіли, приживалися. Свою культуру, ідентичність вони передали дітям та онукам у розповідях, піснях, танцях. Після проголошення Незалежності України переселенці та їхні нащадки почали гуртуватися і створювати свої організації, товариства, фестивалі тощо. Так виник і фестиваль у Зимній воді п’ять років тому, щоб зберегти, відродити та популяризувати лемківську культуру. Кажуть, налічується приблизно 1,5 мільйона лемків у світі.

Перед початком урочистостей хвилиною мовчання вшанували всіх загиблих у війні на сході, а також переселенців, які померли в різні роки переселення. З привітальним словом звернувся до присутніх народний депутат України, колишній очільник Львівської області Олег Синютка, а також народні депутати Богдан Дубневич та Софія Федина, які зворушили нас емоційними виступами — їхні родичі зазнали переселенського болю. А пані Софія зачарувала лемківською піснею, яка линула високо в небо, торкаючись кожного серця.

Ярослава Галик, голова Світової організації українських лемківських об’єднань, урочисто привітала всіх із початком фестивалю, вручила активістам пам’ятні монети, виготовлені до 75-річчя депортації. Емоційно привітали гостей та учасників голова Зимноводівської об’єднаної

територіальної громади Володимир Гутник та голова Пустомитівської райради Галина Гичка. Виступили й Роман Филипів, Андрій Антонішак, Богдан Дуткевич. До слова були запрошені голови обласних організацій Всеукраїнського Товариства “Лемківщина” Степан Майкович (Львів), Олександр Венгрінович (Тернопіль), Оксана Данилів (Івано-Франківськ).

Урочисто, під виконання державного гімну, підняли український прапор — Галина Гичка та Володимир Гутник виконали цю місію. Під виконання гімну Лемківщини урочисто підняли й лемківський прапор Олександр Венгрінович, Оксана Данилів та Микола Крупей (голова Львівської обласної громадської організації “Молода Лемківщина”). До символічної могили “Борцям за волю України” у Зимній

воді, до пам’ятника депортованим українцям “Без вини покарані...” у сусідніх Сокольниках та до пам’ятника поетові Богдану-Ігорю Антоничу діти поклали живі квіти. А благословив фестиваль душпастир усіх українців лемківського походження в Україні, разом із іншими священниками, отець-мітрат Анатолій Дуда-Квасняк. Вони внесли свою нотку до величчя духовності християн.

Найголовнішим елементом фестивалю стало запалення Ватри — символу об’єднання, підтримки, пам’яті. Гріло сонце, і ватра швидко розгорілася, потріскуючи дровами, звеселяючи згуртованих присутніх.

А поряд, на шикарній сцені під відкритим небом, розпочався великий концерт, на який з’їхали артисти з Польщі, Сербії, Словаччини, різних кутч-

ків України. Першим виступив ансамбль пісні й танцю “Лемковина”, який цьогогоріч відзначає 50-річчя. Вітаємо з чудовим ювілеєм! Незмінним ведучим (ведучим від Бога — як кажуть) був поет, співак, актор, лауреат всеукраїнських конкурсів лемко Богдан Пастух. Кожне оголошення він доповнював власною поезією, в якій звучала туга за рідним краєм та славлення його.

Виступ фольклорного колективу зі Словаччини “Стропковчан” настільки потішив глядачів, що його не хотіли “відпускати” зі сцени. Колектив уперше в Україні — думаю, захочуть приїхати ще. Заспівала нам і Галина Баранкевич із Івано-Франківська, цікавим був виступ народного аматорського жіночого вокального ансамблю з міста Стебник “Стебничаночка” та його солістки Олени

Частнікової. Потішили хор “Яворина” з Дрогобича, гурт “Зореквіт” з Оброшина, народний аматорський лемківський вокальний ансамбль “Відгомін Бескидів” з Долини, гурт “Передзвін” з районного Городка... Почули поетичний виступ Романа Вархола, який роздарував очочим свою нову збірку “Легенда ветхозавітна”. І багато-багато інших солістів та колективів. Шкода, що неможливо всі виступи описати — велике їм спасибі за труд, внесений до репертуару дводенного фестивалю. Чудовими ведучими дійства були Марта Ільєнко, Гриць Суханич, Микола Крупей, Наталія Кухар, Ольга Пиж та співорганізатор фестивалю Наталія Гудима.

Крім концертної програми, відбувалися майстер-класи з приготування лемківських страв. “Молода Лемківщина” організувала в оригінальному стилі фотозону та зустріч “жителів одного села”. Для дітей було створено ігрову зону та розмальовування лемківських орнаментів. А яке різноманіття виробів показали нам народні умільці!

Фестиваль не відбувся б, якби не його організатори. А це Львівська обласна організація ВУТ “Лемківщина” спільно з Зимноводівською сільською ОТГ, Львівська обласна державна адміністрація, Львівська обласна рада, Пустомитівська районна рада, Пустомитівська районна організація “Лемківщина”, Львівська обласна організація ЛОГО “Молода Лемківщина”, Львівський державний обласний центр народної творчості і культурно-освітньої роботи та Асоціація органів місцевого самоврядування ЄВРОРЕГІОН “КАРПАТИ—Україна”.

Наступного року фестиваль “Гомін Лемківщини” має прийняти статус Всеукраїнського. Готуймося до поїздки!

Колектив “Лемковина”

Сергій БІЛОКІНЬ

Займаючи офіційну позицію большевицького бонзи за умов нищення української культури, коли якоїсь іншої лінії він провадити не міг, Андрій Хвиля формально ніби боровся проти українського націоналізму. Він критикував тих, кого засуджувала партійна верхівка, але попереду чекістів не ходив. У роки випробувань, коли це від нього залежало і він ризикував не тільки своєю кар’єрою, а й самим життям, Хвиля виявив своє українство — систематично опікувався бойчукістами, народними митцями й майстринями, ініціював видання народних пісень в оздобленні Василя Кричевського, запроваджував виготовлення гобеленів, ескізи яких творили найкращі тодішні мистці. Разом з давнім товаришем із партії боротьбистів Панасом Любченком узяв участь у порятунку Софійського собору від знищення.

Настав час Голодомору. Наприкінці листопада й у перших числах грудня 1933 року в Харкові відбувся розширений пленум Оргбюро Спільки радянських художників і скульпторів УСРР. На цьому пленумі з основною доповіддю, що тривала, з перервою, цілий день, виступив Андрій Хвиля.

Чудово усвідомлюючи ситуацію, 1934 року Хвиля намагався врятувати фізичне життя

Добрий чоловік в імперії зла Про життя і смерть Андрія Хвилі

Рік тому минула кругла дата в житті компартійного й державного діяча Андрія Ананійовича Хвилі (справжнє прізвище Олінтер). Він народився 1898 року у с. Рингач у Бессарабії. З 1927-го був членом ЦК і Оргбюро ЦК КП(б)У. З 1936 р. працював начальником Управління у справах мистецтва при Раднаркомі УСРР.

українських митців. У публічному виступі заявив: “Треба рішуче покінчити також і з невирішеними питаннями до окремих працівників образотворчого фронту: ти — бойчукіст, працював з Бойчком, значить, тебе треба “передати анафеме”, й не лише тебе, а й усіх твоїх внуків, правнуків і т. д. Не можна так ставити питання. Цьому треба покласти край”. І в тій самій доповіді — про самого Бойчука, якого він відчайдушно кинувся захищати: “Таких майстрів, як Бойчук, у нас небагато на Радянській Україні і в Радянському Союзі. Їм треба дати можливість працювати, щоб їх можна було використати, як слід, в інтересах пролетарської держави”. Гоголівського Вія така постановка питання явно не влаштувала.

1935 роком позначено перший том другого академічного (після єфремовського) “Повного зібрання творів” Тараса Шевченка, виданого за редакці-

єю Затонського та Хвилі. Величезну передмову до цього тому, датовану люгим 1934 року, написав той самий Андрій Ананійович.

Як заступник наркома освіти, він ініціював наведення ладу в музеях — проведення повної інвентаризації музейних цінностей України. Тоді надрукували бланки інвентарних карток, які передали музеям. На них у правому горішньому кутку було вміщено напис: “Затверджено 26 лютого 1935 р. Заст. НКО — УСРР Хвиля”. Невдовзі він став “ворогом народу”, й особливо пильні музейники його прізвище закреслювали. 1936 року Хвиля став фундатором і першим директором Інституту українського фольклору, відтак Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.

Кінчилося тим, що 13 серпня 1937 року його арештували.

Під час Восьмого Надзвичайного з’їзду Рад СРСР його допитали Єжов і Каганович. Хвилю і його дружину розстріляли...

В одному з донесень таємного агента Чорного, датованому 15 серпня 1937 року, читаємо:

“...14 серпня, в другій половині дня я бачився в кіностудії з М. П. Бажаном, який одразу ж трагічним голосом спитав мене: “Ти чув, що сталося з Андрієм Ананійовичем?”

Потім Бажан детально (він був надзвичайно схвилюваним і засмученим) зупинився на особі Хвилі, заявив, що той є героїчною, легендарною фігурою, і що пожертвував своїм благом, а може, й життям, заради блага батьківщини.

За словами Бажана, Хвиля, завдяки своєму надлюдському розуму, зміг протиставити себе одному всьому ЦК партії, добитися навіть того, що тов. С. В. Косіор на останньому з’їзді партії відзначив заслуги Хвилі перед українським мистецтвом, завдяки чому Хвилю було обрано членом ЦК партії.

Сталінській політиці Хвиля протиставив одне — свою любов до батьківщини. За словами Ба-

жана, патріотизм є найбільш високим почуттям у людини, і Хвиля надав перевагу українському куркулью перед російським пролетарієм, бо голосу крові заглушити неможливо.

“І ми всі, мов куркулі українського мистецтва, були під егідою цього лицаря, який дав нам почути, що ми живемо на рідній землі, яка ніколи не забуде свого сина”.

Надалі Бажан повторив мені, що національний момент був головним для Хвилі. (Цікаво порівняти з цим висловлюванням Бажана виступ Хвилі на Квітневому активі, коли Хвиля кається у “відсутності пильності”, водночас заявивши, між тим, що виявлені петлюрівці були культурними людьми і відмінними працівниками).

Хвиля, за словами Бажана, з доброї волі вирішив зробитися мучеником, та забезпечив на декілька років розвиток правдивого українського національного мистецтва, котре зараз, звісно, занепаде, а представники його зазнають різноманітних репресій, до яких готовий і сам Бажан, що не скупиться на вихвалання Хвилі.

Бажан особливо відзначає самовідданість Хвилі, який не злякався стати на захист навіть найбільш скомпрометованих націоналістів, котрі бачили в ньому свого доброго генія і благословляли його як такого навіть “по ту сторону Карпат”.

Микола ТИМОШУК,
доктор філологічних наук,
журналіст

Закінчення. Початок у ч. 37 за 2019 р.

Обструкція “старого мотлоху” зі сторінок місцевої преси

Чорні часи для національного українського театру в селі розпочалися від початку 30-х років минулого століття. Після повного згорання владою так званої українізації все, що стосувалося народних звичаїв та обрядів, стали ганьбити й обмежувати. Причому робилося це голосно, наступально, із широким залученням місцевої журналістики.

Переді мною — одне з лютневих чисел районної газети “Червона Носівщина” за 1932 рік. У розлозі дописі Юрка Квітки (цілком очевидно, що то був псевдонім штатного районного рецензента) справжній обструкції піддано виставу театрального колективу, що діяв у Червоних Партизанах (нині знову Володькова Дівиця). “Теща в хату — нема ладу”, — річ стара й шкідлива своїм змістом, яка зовсім не дає нічого корисного молоді й селянам, — так резюмує автор нову виставу, показану в цьому селі. — Замість того, щоб дати п’єсу, що відбиває наш побут, наші досягнення, щоб організувати молодь навколо сільбуду, даються п’єси, як “Теща в хату”, якими можна вести розкладацьку роботу”.

Висновок до цієї своєрідної рецензії витриманий у дусі тогочасної викривально-повчальної радянської журналістики. Газета стверджує, що сільський будинок культури повинен через показ вистав сучасних авторів сприяти виконанню господарсько-політичних кампаній, особливо хлібозаготівлі та підготовки до третьої більшовицької сівби, і показувати слід більше п’єс у пролетарському дусі. Подібні ж постановки, як у Червоних Партизанах, газета називає “старим мотлохом” і закликає місцевих самодіяльних артистів їх більше не ставити.

Неодноразові випадки проти театральних постановок української класики, що повсюдно здійснювалися на ту пору силами місцевих драмгуртківців, робила і редакція ніжинської окружної газети “Нове Село”. Так, у кореспонденції “Дайте село-ві книгу” газета наголошує, що партійні і комсомольські осередки на місцях мають звернути більше уваги на роботу драмгурт-

«Націоналістична» місія просвітянського театру в селі До 100-річчя відродження у Центральній та Лівобережній Україні сільських просвітянських театрів

ків по селах. Аналізуючи репертуар таких гуртів, який зазвичай збирав переповнені зали глядачів, газета принципово його не схвалює: “Здебільшого виставляються п’єси про козаччину, гетьманщину або, ще гірше, — кохання ради кохання”, — акцентує автор.

Отож під заборону незабаром потрапили не лише кращі перлини українського класичного театру з давньої і новочасної української історії, які зазвичай легко формували національну самосвідомість глядачів, а й п’єси на тему кохання. Ця вічна тема, яка однаково хвилювала покоління усіх часів і народів, у добу соціалістичного будівництва піддавалася обструкції. Виявляється, що юні будівники “нового світу” не мали права на “кохання заради кохання”, а тільки “на кохання заради ствердження диктатури пролетаріату”.

“Посланець Бога” від влади

Пильність із комуністичним прицілом до вистав сільських драматичних колективів проявляла і редакція лосинівської районної газети “Ударний Труд” (до цього району село Данина, разом із Шату-рою, були “перекинуті” від середини 30-х років). Підтвердженням цьому слугує розлога публікація В. Варави під заголовком “Данінський драмгурток у Лосинівці” (число від 12 грудня 1938 року).

Трохи передісторії появи цієї публікації. Наприкінці 30-х років із метою ствердження у свідомості радянських громадян важливості “крилатої” ідеологічної тези Сталіна про те, що “жити стало краще, жити стало веселіше”, влада повсюдно започатковує традицію творчих звітів сільських колективів художньої самодіяльності на головній сцені кожної низової адміністративної одиниці — районного Будинку культури. Для цього, як і у випадку з колгоспними кінофестивалями, виходила спеціальна спільна постановка обкому партії та облвиконкому, затверджувалася графік таких звітів. Правління колгоспів зобов’язані були оновити своїм коштом костюми місцевих артистів, забезпечити їхню доставку до райцентру.

На дату свого звіту перед мешканцями райцентру Лосинівці 10 грудня 1938 року данинці надумали приїхати не з традиційною, як з інших сіл, концертною програмою, а якоюсь виставою свого славного драмтеатру. Вибирати було з чого. З по-

Останній склад легендарного Данінського просвітянського театру.
Початок 60-х років ХХ ст.

становками “Безталанної”, “Лимерівни”, “Платона Кречета”, “Своєї людини” талановиті самодіяльні артисти з Данини вже встигли об’їхати сусідні села та викликати своєю грою справжнє захоплення тамтешніх глядачів. Це ж хотіли зробити і в Лосинівці. Втім, строге районне журі, ознайомившись задовго до призначеної дати творчого звіту з пропозиціями данинців, усі ті вистави “забракувало”. Аргументи були такі ж, як і в рецензії на виставу червонопартизанських артистів: патріархальщина, шароварщина, що “не дає нічого корисного молоді й селянам”. Вимагали постановки на злобу дня.

Оскільки серед актуальних була на той час антирелігійна тематика, районні ідеологи й доставили в Данину текст “Посланець Бога” — ідеологічну агітку, написану на замовлення влади. У ній автор у дусі єдино прийнятого в літературі принципу соціалістичного реалізму висміює патріархальні пережитки на селі та релігійні почуття українців. Таким чином, данинці, всупереч традиції за власним бажанням обирати нові постановки, змушені були в спішному порядку вивчати ролі “спущеної згори” п’єси, яка їм зовсім не подобалася.

Начувані про таланти данинських театралів, охочих подивитися їхню нову виставу з інтригуючою назвою “Посланець Бога” зійшлося до райколбуду так багато, що довелося доставляти в залі приставні лави. У першому ряду серед поважних гостей виділявся і строгий рецензент із райгазети П. Варави. За два дні на другій шпальті райгазети було вміщено його розлогий матеріал.

Це — класичний зразок рецензії як жанру журналістики радянської доби, де, традиційно, виконавці всіх позитивних ролей отримують високу оцінку, виконавці нега-

тивних — піддаються критиці. Ось уривок із захвальної частини тексту, в якому розставлено обов’язкові на ту пору правильні ідеологічні акценти з правильною, здебільшого лайливою щодо пережитків минулого та їх носіїв, лексикою: “Руда Параска в ролі матері вдало відтворила образ темної, релігійної жінки, яка легко попалась на удочку попа і, не розуміючи шкідливості його ідей, виконує його накази. Лише згодом перед нею відкривається підлий образ попа і тоді вона перестає вірити попівським забобонам... Непогано виконав роль стахановця-тракториста Максима виконавець Холявко, роль діда — виконавець Жилюк”.

А що ж із критичною частиною рецензії? Сюди потрапили такі негативні персонажі. Ось один із закидів автора: “Роль Хоми (виконавець Іван Мозговий) і роль Хими (Роменко Тетяна) показані формально, без ніяких рис переживання. Їм ніяк не вдалося відтворити тих образів, що подані в п’єсі”.

П’єси-одноденки післявоєнної пори

Практика своєрідних гастролей сільських драматичних колективів селами свого району була поширеною і в перші десятиліття повоєнної пори. От тільки репертуар, з яким вони виїздили на місцеві “гастролі”, з роками ставав дедалі віддаленим від української класики.

П’єси-одноденки, яких заподдаливі перед владою писакі-графомани створювали тоді дуже багато, заповнили репертуари самодіяльних театрів. Саме такі постановки влада всіляко підтримувала, а районні газети часто подавали на них схвальні рецензії-відгуки, однозначно вказуючи такими публікаціями керівникам місцевих будинків культури, що саме слід вибирати для нових постановок.

“Золоті голоси” села Данина. Початок 40-х років ХХ ст.

Свідчення цьому — замітка з перейменованої лосинівської райгазети “Жовтнева Зоря” від 30 січня 1959 року “В гостях у данинців”. Тут ідеться про приїзд у Данину драмгуртка Лосинівської ремонтно-технічної станції, який показав тамтешнім колгоспникам “цікаву” виставу. Нею виявилася п’єса неназваного автора “Баранчук прокинувся”. У ній розповідається, якої шкоди завдає людині алкоголь і як під впливом чесних людей, рідного колективу людина-алкоголік стає на правильний шлях. Тут, як і в попередніх рецензіях, найбільшого схвалення редакції заслужив виконавець головної ролі — Баранчука — електрик РТС Микола Понька.

Драмгуртки за рознарядкою

Від початків згортання хрущовської відлиги новою культурною тенденцією українського села стало ініційоване владою повсюдне створення драматичних гуртків у колгоспах та школах.

Тут, як раніше полюбили писати районні газетярі, “перед вели” сільські вчителі. Вони всіляко заохочували старшокласників “розучувати ролі”. П’єси для постановок, втім, завбачливо обиралися також на злону дня, аби ніхто з райвно не міг причепитися.

Пригадую, як у середині 60-х років у “перепрофільованому” під клуб Данинському Свято-Троїцькому храмі випускний клас грав виставу “Нечиста сила”. Одна з героїнь старшого віку, яка, за виставою, “обманним шляхом” також потрапила в тенета сільського священика (і цю роль переконливо грала гарно загримована повненька десятикласниця Шура з Рогів), мала перехреститися. Вона пробувала це робити тричі, а зал аж ревів від того невмілого і невпевненого жесту. “Дивись, дивись! — викрикували найактивніші з комсомольсько-піонерських лав і показували пальцями на середину сцени. — А вона хреститься! По-нашому! У-у-у!”

Чомусь саме цей епізод, який із висоти сьогодення видається направду дикунським, врізався в дитячу пам’ять.

Селяни просили вистави про народне життя

Не буде перебільшенням стверджувати, що закладені старими “просвітянськими” драмгуртками в селянську свідомість паростки любові до українського класичного театру владі так і не вдалося придушити. П’єси-одноденки не викликали зацікавленості в глядачів. Селяни просили вистави про народне життя. Й вони таки з’являлися на підмостках сільських сцен.

Про те, що педагоги готують для колгоспників “Сватання на Гончарівці”, гуло все село ще за кілька місяців до вистави. Та коли колгоспні будівельники почали виготовляти на пилорамах декорації — фрагменти української хати, а кіномеханік клубу — малювати на великому полотні “садок вишневий коло хати”, дійшло й до нас, школярів, що в клубі буде щось грандіозне.

Втім, із подібними “грандіозами” для сільських школярів тієї пори якимось не складалося. Дирекція строго виконувала припис районного начальства не пускати до клубу учнів, навіть старшокласників, увечері, коли там показують щось для дорослих. Однаково, чи це був рідкісний приїзд дивовижного колективу сопіларів із Галиці, чи самодіяльних артистів із райцентру, чи просто демонструвалася чергова індійська кінострічка про любов. Наступного дня після такого дійства у клубі директор збирав на лінійку всю другу зміну перед початком першого уроку (а це шості—десяті класи) і привселюдно змушував класних керівників поіменно ганьбити тих, які “засвітилися” пізно ввечері не лише в залі клубу, а й біля нього.

Найбільше запам’яталася одна з таких “розбірок”, спонукана якраз концертом самодіяльних артистів із Галиці. Досі в селі чули цей неповторний гурт із кількох десятків сопіларів, яким упродовж багатьох літ керував учитель-фронтвик Січкач, із передач чернігівського обласного радіо. І раптом із афіші довідуємося, що ці сопіларі приїждять у Богом забуту, бездоріжну

Данину. Зазвичай такі концерти не починалися доти, доки колгоспники не повернуться з полів та ферм та не попораються вдома. Отож пізно ввечері.

Гірко було чути на тій “лінійці” якісь звинувачення та й присоромлення в ранньому парубкуванні, скажімо, від заслуженої вчительки УРСР Катерини Кирилівни Кобизької. Ще кілька днів тому вона так емоційно розповідала на уроці, як у середині XIX століття залюблений у театр майбутній український драматург-класик Іван Карпенко-Карий пішки ішов кілька десятків верст до Єлисаветграда, щоб подивитися чергову виставу першого українського театру. А тут не на жарт дорікала, що ми, безсовісні, прийшли на концерт якихось сопіларів до сільклубу. Але шановна Катерина Кирилівна, як і десятки тодішніх учителів, була носієм радянської ідеології і сповідником макаренківської педагогіки, яку тепер не без підстав називають казармовою. Адже для такої педагогіки головним була дисципліна, послух, зрівнялівка, вміння ходити шеренгами під бій барабанів і повна відчуженість від національного, народного, свого. Тоді ми просто боялися вчителів, не сміли їм сказати бодай щось у своє виправдання.

Та повернімося до вчительської вистави “Сватання на Гончарівці” 1969 року. Попри перспективу потрапити завтра “на лінійку”, ми, з десяток смільчаків, усе ж проникли до гальорки клубної зали, коли в ній було вже темно. Оторопіло дивилися, як на сцені наш підтоптаний шкільний завгосп Олексій Трохимович, чоловік “рослітки” Наталі Федорівни, залицяється до недавно присланої з Яхнівки піонервожатої Любові Степанівни, ще й пробує її обійняти, а вчителі — ботаніки Микола Олексійович Біляченко та історії Михайло Михайлович Хархун, обперезані українськими рушниками (бо ж — весільні старости), незвично вправлялися в дотепних фразах, постійно наголошуючи: “Так-таки-так!”

Найбільше вразила тоді направду мертва тиша у просторій клубній залі. Із затамованим подихом потомлені за день колгоспники вслухалися в кожну репліку, що лунала зі сцени. А сцена та була якась незвично дивна. Таке враження, що її самої не було, а була гарно освітлена зусібіч розмальована квітами українська хата, вся в рушниках, подвір’я з мальвами та калиною і плетеним тиним. Такими були обгороджені тоді чи не всі данинські обійстя.

До “зарізаної” на сцені колбуду акторки селяни з гарячки гукали лікаря

Із театральних постановок від “сусідів” найсильніше вразила данинців “Вовчиха” (за Ольгою Кобилянською) в постановці народного самодіяльного театру з колишньої волосної столиці Володькової Дівиці. Спонукою до переконливого погослу в селі, що вистава дивичан буде “дуже сильна”, слугувало величезне, мальоване кольоровими фарбами на полотні, панно з назвою п’єси та портретом головної героїні Зої Жмут. Те панно було виконане на тлі загадкових і далеких чернігівським селянам буковинських Карпат. Велике рекламне полотнище розмістили за кілька днів до початку вистави в центрі села на цілу стіну старої, “залізної”, крамниці, де продавали керосин. Та й без такої реклами в клубі все одно не було де яблуку впасти. Твори Ольги Кобилянської в селі любили читати не лише школярі “за програмою”, а й дорослі. Про цю виставу в селі згадували не один рік.

А найбільшою подією в театральному житті Данини доби “застою” став приїзд у село справжнього професійного театру — Ніжинського державного українського музично-драматичного ім. М. Коцюбинського. Створений рішенням уряду УРСР страшного 1933 року як робітничо-селянський пересувний, цей театр мав статус мандрівного, отож без власної сцени до початку 90-х років. І лише стараннями знаного земляка, колишнього голови Верховної Ради України Івана Плюща самобутній Ніжинський драмтеатр отримав власне приміщення.

Такої захопливої гри артистів-професіоналів, як на сцені в Данині того жовтневого вечора 1972 року, мені не доводилося бачити ніколи й ніде. Показували “Лимерівну” Панаса Мирного. Її данинці любили по-особливому, адже в різні періоди існування місцевої театральної трупи ця вистава, як і “Безталанна” Карпенка-Карого, завжди була в їхньому репертуарі. Головну героїню грала єдина на той час народна артистка України в цій трупі. Упродовж двох дій зала була заворожена і правдивим сюжетом зі звичного сільського життя, і грою артистів. А найбільше приголомшила сцена, коли зражена коханим юна Лимерівна, не знаходячи виходу з глухого житейського кута, встромляє в своє серце гострий ніж.

Ось картинка, що й тепер перед очима. Стоячи на кону сцени, артистка із закривавленим ножом у руках падає на живіт і довкола неї почала розтікатися... кров. Зала спочатку заціпеніла, за мить ахнула. А кілька жіночок, забувши, що це вистава, а не реальне життя, враз схопилися з місць і... заголосили. Чоловіки закричали про лікаря...

Не знаю, чи такий вир емоцій і пристрастей після завершального акорду п’єси довелося ще деінде переживати одночасно і артистам на сцені, і глядачам у залі, як тоді, в сільському клубі більш ніж сорок років тому.

Щодо театральних постановок місцевими аматорами, то варто зафіксувати для історії один сталий факт: українському класичному театру, постановкам із національної тематики данинці залишалися вірними і в часи найтяжчого радянського застою. Чергове покоління засновників тієї данинської театральної трупи, якою опікувалася ще стара, дореволюційна “Просвіта”, вже в новому будинку культури на початку 90-х років минулого століття з успіхом грало кілька разів класику української радянської драматургії, яка упродовж десятиліть була в репертуарі чи не кожного державного театру, — “Фараонів” Олександра Коломійця.

***

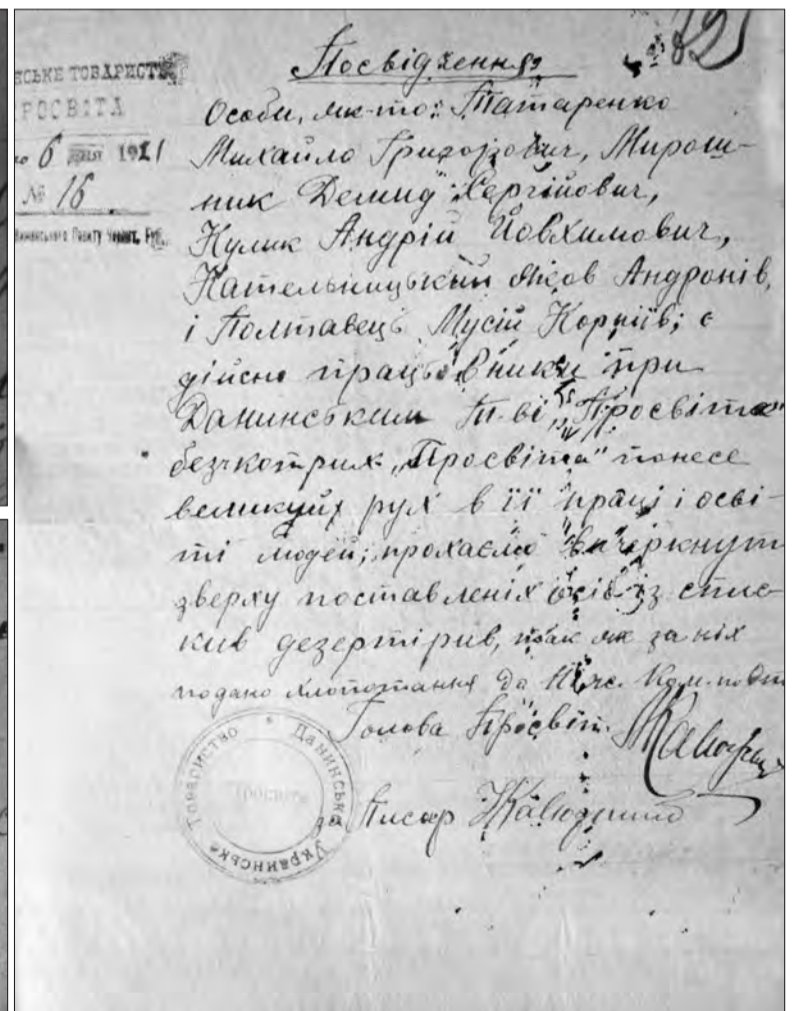
Нерідко ловлю себе на думці, що особливою любов до театру загалом й українського зокрема почалася в мене таки з Данини. Щось чув від батьків, щось записував від старожилів. А щось устиг ще в дитячих роках подивитися з того, що мало назву національний реалістичний театр.

Вистави з української драматичної класики, що і до більшовицьких часів, і під комуністами все ж були “прописані” в селі завдяки ентузіазму місцевих самородків, формували в нових поколіннях данинців головне: любов, шану, захоплення своїм, рідним, народним, національним. Кожна така вистава спонукала до думання: про свої витоки, про долю родини, цілої України.

Не те тепер із репертуаром низки сучасних українських театрів, що фінансуються з державного бюджету. Багато нині на їхніх сценах примітивного, вульгарного, грубого, чужого, далекого від глибин національної культури. І житейської правди. У моєму селі не без жалю кажуть на те так: “Яка нині держава, такий і театр...”

Штамп і печатка
“Данинське Українське Товариство “Просвіта”. 1919 р.

Петиція Данинської “Просвіти”
до повітового ревкому на захист своїх членів. 1921 р.

Таємниця життя і світогляду Михайла Максимовича

Микола ТОМЕНКО, професор КНУ ім. Тараса Шевченка

Ця постать завжди привертала мою увагу — і як науковця-дослідника, і як людини глибоко української в сенсі світоглядному.

Для багатьох М. Максимович — насамперед перший ректор Київського університету. Призначив Михайла Олександровича на цю посаду тодішній міністр народної освіти граф Сергій Уваров, вельми негативно налаштований щодо всього українського.

Чому в житті Максимовича, улюбленця московської салонної еліти, приятеля Олександра Пушкіна й Кондратія Рилєєва, стався такий різкий оберт?

Може, на ті часи його навряд чи й сам українофоб Уваров міг запідозрити в українських симпатіях? А може, — саме тому, що запідозрив, і ректорство було свого роду почесним засланням?

Чому перебування Максимовича на посаді ректора було недовгим і завершилося поверненням (вигнанням) на терени його ж таки власного хутора Михайлова Гора? Чи лише через хворобу — справді тяжку і виснажливу? Чи, остаточно сформувавшись як послідовний українець, став для імперії вельми небезпечним?

До певного часу спостерігаємо, сказати б, світоглядну роздвоєність Михайла Максимовича. Розчакнутість, властиву Миколі Гоголю, та й поза ним не одному українському інтелектові, в якому боролися притаманне, рідне, живе — і набуте, чуже, що агресивно прагне опанувати, завладіти. Світоглядні трансформації тривали протягом значного відтинку свідомого життя Михайла Максимовича і, зрештою, піднесли його до відкриття, що стало наріжним каменем історико-філологічної теорії про окремішність, самодостатність української нації. В цьому, на моє переконання, викристалізувалася місія Максимовича як науковця і патріота-українця.

Михайло Олександрович Максимович — вчений-енциклопедист, незаперечний фахівець у царинах історії, філології, етнографії, ботаніки та багатьох інших галузей науки, — народився 15 вересня 1804 р. на хуторі Тимківщина Золотоніського повіту Полтавської губернії (нині Черкащина) у дворянській сім'ї козацького старшинського роду. П'ятеро Михайлових дядьків (братів матері, Гликерії Тимківської) були університетськими професорами. Найстарший — Ілля Федорович, доктор права і філософії — власне, й запропонував скерувати шестирічного Михайла на навчання до Золотоноші, а потім — до Новгород-Сіверської гімназії, відомої серйозним ставленням до науки, культури та прихильністю до українських ідей.

1819 р. Михайло вступає на словесний та природничий відділи філософського факультету Московського університету. А через два роки переходить на фізико-математичне відділення, остаточно визначившись із майбутнім фахом — ботанікою. По закінченні навчання (1823 р.) залишається в університеті для науково-академічної праці. Певний час викладає ботаніку в Московській рільничій школі, від 1826 р. завідує ботаничним садом та гербарієм Московського університету. 1827 р. блискуче захищає магістерську дисертацію “О системах растительного царства”.

Нам ще не раз доведеться застосовувати щодо Михайла Олександровича визначення “перший”. Так, у книзі “Основания ботаники” (1828—1831 рр.) М. Максимович уперше — і значно раніше за Ч. Дарвіна, який оприлюднив свою теорію в 1859 р. — виклав низку положень щодо клітинної будови організмів, походження живих клітин з неорганічної речовини, еволюції тваринного світу.

Знову-таки, першим в історії тодішньої імперії, Максимович видав природознавчу книгу для народу — “Книгу Наума о вели-

ком Божьем мире” (Москва, 1833 р.), де доступно виклав основні знання про будову Землі, Сонячної системи, Всесвіту.

1827 р. в Москві виходить збірка “Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем”, яка містить 127 пісень історичного, побутового, образового характеру з коментарями упорядника. Друге видання з'являється 1834 р. На той час Максимович зібрав уже понад дві з половиною тисячі пісень; їх він планував видати чотирма частинами, але світ побачила лише перша — козацькі пісні. Збірка для покоління, що формувалося у 30-ті роки, мала не менше значення, ніж “Кобзар” Т. Шевченка. Радо вітала її появу “Руська трійця” — М. Шашкевич, І. Вагілевич і Я. Головацький (останній ще й власноруч переписав збірку).

Наміри Михайла Максимовича займатися ґрунтовними дослідженнями української історії, фольклору мали надважливе завдання: **пізнати і визначити особливості характеру українського народу і його долі у світі.** Це повинно було неминуче привести його до необхідності **науково довести винятковість українства.** В цьому сенсі М. О. Максимович не лише відрізнявся від тодішніх українських народників, які позаполітично захоплювалися звичаями, мовою та піснями “простих людей”, а й мислив та крокував далеко попереду.

Свої філософські погляди М. Максимович викладає в “Письме о философии” (Телескоп, 1833, №12). Тлумачить філософію не лише як любов до мудрості, збудовану на розрахунках розуму. Вслід за великим мислителем Г. Сковородою він увиразнює українську “філософію серця”. “Дійсна жива мудрість розуму базується на любові”. Любов присутня скрізь і в усьому. Тож філософія може бути в кожному творі, у поезії, в житті. Філософські елементи є в кожній науці, і кожна наука має бути філософською наукою.

Погляди вченого на певні події та постаті в українській історії на той час залишаються досить двоїстими. Прикметним у цьому сенсі видається його відгук на дискусію в журналі “Атеней” (1829 р.) докола постаті Івана Мазепи: “*На думку критика, Мазепа був патріот. Але хіба таким уявляла його історія? Зовсім ні! Всі його дії ніскільки не показують у ньому самовідданої любові до Малоросії, історія уявляє в ньому хитрого, заповязаного честолюбця і корисника, який готовий був нічим не гребувати для себе, розкриває в ньому характер несумісний з великою любов'ю до Вітчизни!*”...

У травні 1834 р. М. О. Максимовича призначили професором російської словесності й деканом першого відділення філософського факультету Київського університету, а в жовтні цього ж року — затвердили на посаду ректора. На той час його доробок налічував понад 100 наукових праць — із ботаніки, зоології, теорії та методології природознавства.

З ентузіазмом приступив до нових обов'язків. Мріяв перетворити новий виш на оазу українських науки та культури, де викладали б талановиті, високоосвічені особистості. Відомо, що звертався до урядового наставника Київського університету з клопотанням про призначення Миколи Гоголя професором історії.

Зауважу, що пропонувати кандидатуру М. Гоголя ректор М. Максимович мав солідні підстави. Гоголь на той час вельми серйозно перейнявся українською історією. Про це свідчить його лист до Максимовича (листопад 1833 р.), в якому, зокрема, письменник знімається: “*Тепер я взявся за історію нашої України. Ніщо так не заспокоює, як історія. Мої думки починають литися тихіше і стрункіше. Мені здається, що я напишу її, що я скажу багато того, чого до мене не говорили!*”.

Гадаю, не в останню чергу рухало М. Максимовичем бачення перспектив спільної з Гоголем праці над історією України. Праці, що мала ґрунтуватися на спільних світоглядних цінностях, а отже, обцяла бути плідною. Нині можна лише уявити, яких дослідницьких обривів міг сягнути цей унікальний тандем...

Між тим адміністративна робота ректора забирала левову частку сил і часу. “*Я бачив ясно, — напише Максимович згодом, — що мені треба було або залишити викладання, або скласти з себе ректорство!*”.

Вирішив звільнитися від другого. В середині грудня 1835 р. його прохання задовольнили. Однак і викладацька праця стає для професора також делатом складнішою. Відмовляючи ноги, рука, слабшає зір — доводиться працювати зі студентами в себе на квартирі. 1841 р. Михайло Максимович виходить на відпочинок. Упродовж двох років лікується, зрештою повертається на кафедру російської словесності, але 1845 р. остаточно йде на пенсію.

Останній період життя вченого позначився глибокою депресією. Однак сильний характер, прагнення жити активно і творчо — перемагають. Остаточо бере гору українське начало: “*Що я, “циркий малоросіянин”, і тепер, як раніш, і буду навіть до смерті, це дуже природно; я не від роду вярязького, а від малоросійського, — і я люблю Малоросію, люблю мову її народу, і пісні її, і її історію!*”.

1846 р. М. О. Максимович тісно пов'язує свою діяльність із Кирило-Мефодіївським товариством. Особливо дружні стосунки ще раніше склалися з Тарасом Шевченком. Вирішено було видавати журнал. Михайло Олександрович готує видання літературних пам'яток доби Київської Русі. Однак спільну працю перервав арешт кирило-мефодіївців. Гулак, Костомаров дістали заслання; Шевченка відправили до Оренбурга, згодом — до Новопетровської фортеці. Щодо самого Максимовича слідство дійшло висновку: “*Із паперів Куліша та Білозерського стали відомі кілька нових імен по Слов'янському товариству: чиновник канцелярії Київського військового губернатора Рігельман, Максимович, Бодянский та інші. Хоча в листах їхніх проглядається головна ідея — любов до слов'янства і особливо до Малоросії, проте важко вирішити, чи всі із означених осіб брали участь у політичних злочинних намірах, чи деякі з них лише поділяють вчені праці слов'янофілів!*”.

М. Максимович продовжує дослідження в історичній, археологічній та краєзнавчій царинах. Готує до збірника “Малоросійських пісень” додаток — “Голоса українських пісень” з мелодіями 25 українських пісень, котрий упорядковує з допомогою відомого композитора О. Аляб'єва. Затим береться до ґрунтовного дослідження “Дни и месяцы украинского селянина”, в якому планує дати широку картину життя і побуту селянства. Перша частина — “Весна” — підготовлена у 1856 р. Друга — “Лето” — була готова лише в рукописі, решта — “Осень” та “Зима” — залишилися недопрацьованими. У цій роботі описує вірування, звичаї та обряди у великіх християнськіх свята — Святий вечір (“Кутя”), Різдво (“Роздво”), Богоявлення (“Хрещення”), Трійцю (“Трійця”) та інші; аграрні обряди, важливі у житті хліборобів.

Вчений робить унікальну спробу **виявити й охарактеризувати різницю між психологією українців та росіян.** Дослідник фольклору насамперед вказує на особливості характеру пісень.

У піснях російських учений виявляє “*дух, покірний своїй долі і підлеглий її волі. Росіянин не зник брати участь в перевороті життя! Він бажає немов відділитися од усього, ...закривши рукою вуха, хоче начеб загубитися в згуку. Через це російські пісні визначаються глибокою тугю, безнадійним забуттям!*”.

Українські пісні, “*виявляючи боротьбу духа з долею, відрізняються поривами пристрасті, короткою твердістю і силою почуття, але і природністю вислову. В них бачимо не забуття й не безнадійний сум, але більше гнів і тугу; в них більше дії!*”. Український “*дух, не знаходячи ще в собі самому особливих форм для повного вияву почуття, що зароджується в його глибині, мимоволі звертається до природи, з якою він через своє дитинство ще приятелює, і в її предметах бачить, відчуває щось подібне до себе!*”.

Отже, можна з повним правом заявити, що Михайло Максимович **був одним із перших вчених, які почали досліджувати**

особливості української характерології, або менталітету. Це дослідження, власне, засвідчило особливість і неповторність рис української спільноти, окремішність місця українців серед інших народів.

Історико-філологічна концепція М. Максимовича дістала подальший розвиток у дискусії вченого з російським істориком М. Погодіним, за теорією якого на теренах Київської Русі до XIII ст. мешкали “великороси”, а українці з'явилися тут лише тоді, коли “великороси” взялися колонізувати Московію. У листі до російського колеги вчений пише: “*Саме те відчуження нас, малоросіян, від нашої Придніпровської батьківщини, від нашого Києва і всього нашого давнього історичного життя, так багато значущого в спільному житті руського світу, — це відчуження від нас наших давньокиївських письменників і подвижників... і змушує мене вступити в полеміку з тобою, на стільки ж історичну, на стільки ж філологічну!*”.

Аналізуючи оригінали “Повісті времєнних літ”, “Слова о полку Ігоревім”, інші давньоруські пам'ятки, М. Максимович відзначає їхній яскраво давньоукраїнський характер. Свою позицію оприлюднює в “Історії давньої руської словесності” (1839 р.). Саме в цій праці вчений доводить, що **українська мова** (він називає її південноруською) **є більш давньою, ніж російська**, а її стосунок до останньої — такий, скажімо, як чеської до польської.

Наслідком дискусії — знову ж таки вперше! — стала масштабна популяризація української ідеї на теренах усієї Російської імперії.

Як бачимо, на зміну світоглядній “двоїстості” вченого прийшла чітка визначеність у сповідванні та обстоюванні української ідеї.

Участь Максимовича у діяльності Кирило-Мефодіївського братства; дружба з Тарасом Шевченком; сміливі заяви на захист української мови, історії, права українців на національну ідентичність остаточно утвердили в очах тодішніх владців небезпечність вченого. Спроби повернутися до викладацької діяльності в Київському університеті чи деінде стикаються з відмовами. Не допомагають листи до колеґ-професорів і міністра Уварова.

Останні роки життя Михайло Максимович провів у рідній Михайлівій Горі — у творчих пошуках і роздумах, покликаних осмислити історичну роль України та її знакових постатей. Безумовно, він потребував дружньої підтримки й духовного опертя. Серед тих, хто підтримував опального вченого, найперше згадаємо Тараса Шевченка. Під час роботи над псалмами для народу М. Максимович звертається до Т. Шевченка: “*Привіт і поклін! Як ти себе маєш, замляче... Як здриває твоє розумне чоло... будь ласкавий, подивись на ці псалми пильніть, і що не до ладу, одміть мені все до останнього слова...*”.

Влітку 1859 р., під час свого останнього приїзду до України, Шевченко навідався до Михайлової Гори. Товаришування, перерване поетовим засланням, відновилося. До того ж у особі дружини Максимовича — Марії Василівни (в дівоцтві Товбич) — Кобзар знайшов ще одного вірного друга. Шевченко створив прекрасний портрет Марії Максимович, подарував їй автограф свого вірша “Садок вишневий коло хати...”. А ще, мріючи про щасливий родинний затишок, просив знайти йому дружину, що за своїми якостями була би схожою на неї.

Подружжя Максимовичів пропонувало Шевченкові оселитися в їхній садибі в Прохорівці, однак поет розривався між прагненням втілити свої великі творчі плани й бажанням спокійно жити на березі рідного Дніпра.

Принадібно зауважу, що з Михайлової Гори Шевченко не раз млилувався краєвидами протилежаного Дніпрового берега, й Канівські гори зачарували поетове серце. Він не лише прагнув оселитися у цій любій місцині, а й у своєму “Заповіті” висловив бажання саме тут бути похованим: “*...Щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі Було видно, було чути, Як реве ревучий!*”.

Звістка про смерть друга тяжко врадила Максимовича. Коли труну з тілом Т. Г. Шевченка привезли до Чернечої гори, Михайло Олександрович дівастав човном до місця поховання і над могилою прочитав землякам свій вірш на смерть Кобзаря:

Сподівалися Шевченка
Сей год на Вкраїну;
А діждалися побачити
Його домовину.
Стоїть в Каневі, в соборі,
Вся квітами ввіта;
По-козацьки — червоною
Китайкою вкрита.
Їдуть люди, — перед нею
Поклон покладають
І за душу Кобзареву
Господа благають...¹⁰

М. О. Максимович висловив надзвичайно сміливу на той (і не лише на той!) час думку про скасування анафемати Івана Мазепи — беззаперечне свідчення про кардинальні зміни в його оцінці постаті великого гетьмана. Так, у листі до багатолітнього редактора газети “Київские епархиальные ведомости” П. Лебдинцева вчений відверто пропонує, “що може... вже зняти анафему в Києві з того, якого пам'ятників стільки в Києві — і Лаврська кам'яна озерожа, і Никольський собор, і Братська Божоявленська церква, хто золотив своїм коштом і верхи колишньої Лаврської великої церкви, котрі від громового удару згоріли; старанням якого відновлена стародавня епархія переяславська і збудований там Вознесенський собор і ін. 157 років вже проклинали його щорічно. І якщо прокляття було накладено на нього і його одноподумців, і знято з останніх — за велінням царським, то з нього можна теж, врешті, зняти по милостивій волі царській, церковним проханням Києва...”¹¹

Насамкінець — кілька висновків, які, можливо, проливають світло на те, що на початку цієї статті названо життєвою і світоглядною таємницею Максимовича.

Видатний учений міг стати правдивою окрасою науки в імперській Росії. Він мав блискучі здібності у багатьох галузях науки й безцінний дар дослідника-першовідкривача.

Однак М. Максимович обрав шлях опального “інакодумця”. І місце вигнання вченого стало місцем його триумфу як мислителя і творця державницької свідомості, чий наукові дослідження та громадська діяльність дають право називати його серед найвизначніших діячів української історії XIX століття. Наукові висновки М. О. Максимовича про необхідність окремого, цілісного розгляду української історії, історичний шлях та значущість української мови, особливості характерології українців склали передумови для становлення української історіософської школи.

Без перебільшення, Михайло Максимович своєю працею зводив підмурівки українського національного самосвідомлення.

У цьому — високий сенс, велична місія й велика таємниця світоглядних метаморфоз видатного українця, помножених на потужний інтелект і наснажених силою любові до свого, єдиного, рідного.

¹ Острянин Д. Світогляд М. О. Максимовича. — К., 1960. — С. 127.

² Письмо Н. Гоголя к М. Максимовичу 9 ноября 1833 г. // Кулиш П. Опыт биографии Н. В. Гоголя со включением до сорока писем. — Спб., 1854. — С. 59.

³ Письмо М. А. Максимовича к NN. — Киевская старина. — 1898.

⁴ Максимович М. А. Письмо к М. Погдину. — Киевская старина. — 1898.

⁵ Журнал следствия III відділення в справі Кирило-Мефодіївського товариства // Кирило-Мефодіївське товариство в 3-х тт. — К., 1990.

⁶ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. — С. 98.

⁷ Там само.

⁸ Максимович М. Новые письма к М. Погдину. О старобитности малороссийского наречия. — М., 1863. — С. 9-10.

⁹ Лист М. Максимовича до Т. Шевченка. 15 березня 1858 р. // Рукописний відділ ЦНБ ім. В. Вернадського.

¹⁰ Максимович М. На похорон Т. Шевченка. // Основа. — 1861. — №6.

¹¹ Переписка М. А. Максимовича і П. Г. Лебдинцева // Киевская старина. — 1904. — Сентябрь.

Білоруський письменник Міхась Скобла: «Українці і білоруси — справжні брати»

“Мову знищити не можна...”

— У 2011 році я мав змогу взяти інтерв'ю з экс-головою Верховної ради Білорусі Станіславом Шушкевичем. Коли я запитав його про стосунки з Президентом Білорусі Олександром Лукашенком, пан Станіслав зізнався: “Я не можу спілкуватись з людиною, яка виганяє журналістів...” Яке у Вас, пане Михайле, ставлення до Лукашенка?

— Ми були якось у вашому, у Львові, музеї. І я побачив, що тут витворяла совіцька влада після війни. Чув, як хвалили ваші люди нашого Лукашенка. Мусив їм сказати: “То заберіть його до себе. І він вам хутко наведе “порядок”. Знищується у Білорусі національна мова. У Мінську — чотири білоруські школи, маю на увазі — ті, що працюють білоруською мовою. Дві години син їздить до школи. У Могильові, в Гродно — нема ні одної.

Лукашенко фактично знищив Національну спілку письменників. Посадив на керівництво одного генерала у відставці, і той продовжує “керувати”. Я зайшов у вашу книгарню — бачу масу світової літератури, перекладеної українською. У нас білоруською — тільки куточки. Фургонями завозять російську літературу з Москви. І ці книги дешеві.

— Щоб не переривався процес русифікації?

— Власне. Щоб русифікація тривала. Але, знаєте, ми навіть в таких умовах вже навчилися виживати.

— Ви у Львові вперше?

— Ні, я служив в армії на Львівщині в 1985—1987 роках, в Хирові наша військова бригада містилася. А 9 травня і 7 листопада ми ходили парадами у Львові. То була для мене національна школа. Хлопці — зі Стрия, Дрогобича, Ужгорода, Львова. То ж командами взводу, роти, батальйону і бригади були українці. Багата була бібліотека у частині. Я прочитав класику. Перекладав відтоді Ліну Костенко, Василя Стуса, Дмитра Павличка, Василя Симоненка, Миколу Вінграновського, Івана Драча — з ним я був знайомий.

— Ще мені Станіслав Шушкевич сказав був: “Я був, є і, мабуть, помру прихильником Ющенка”. Як Ви би це прокоментували?

— Важко щось сказати. Я був редактором кількох книг-мемуарів Шушкевича. І там було про Ющенка також. До речі, приїжджав Ющенко до Білорусі, і вони разом з Шушкевичем їздили під Вілейку, де народився ваш Пилип Орлик.

— Український класик Достоевський вважав, що “краса врятує світ”. З огляду на те, що нині діється в світі (кажуть: настає третя хвиля світового хаосу), Ви переконані таки у вагомості для світу, його існування — краси?

— Я згоден з білоруським класиком Достоевським. Пам'ятник йому стоїть в білоруському селі Достоево. Та це дуже складне питання. Світ може загинути від гиготи, бридкості. До речі, ні один диктатор світу абсолютно не уособлюється з красою. Диктатори усі знищували красу. Білорусь знищували німецькі окупанти. А радянська влада — що, була кращою?

До 1962 року в Гродно стояв костюл Вітовда. А тоді вночі його підірвали. Оце — парадокс і правда життя: війни воюють з красою. А краса ж зберігає людство! Є вірш, як у концтаборі білоруський в'язень з пайки хліба творив глиняних солон'їв. Це ж — потяг до краси! В страшних умовах краса рятує від смерті.

— А як у Білорусі справи з рідною, білоруською, мовою?

— Мову знищити не можна. Вона буде... Лукашенко останнім часом трошки порозумнішав. Зрозумів, що Україну боронить не тільки армія, а й мова. На Дні незалежності Лукашенко пробує виступати білоруською. Але у Гродно, Могильові — містах, де по 300-400 тисяч мешканців, жодної білоруської школи.

— Але ж Лукашенко таки люблять у Біларусі?

— Так, на рівні матеріального побуту. Автобуси чи трактори у нас виготовляють. І народ терпить його вже 25 років. Мама моя казала: пенсію приносять, тож Лукашенко народ задоволений.

— А щодо політики?..

— От вже Україна відзначилась чи визначилась, — я б так сказав. У нас цього кур-

“До Львова приїжджає білоруський письменник Міхась Скобла”, — сповістила Марія Якубовська, яка від 2006 до 2011 року очолювала Львівську організацію Національної спілки письменників України. Річ ясна, належало з ним зустрітись і познайомитись: українські читачі повинні знати, що діється в білоруському письменстві. Отже, Міхась Скобла — автор 12 книг поезії, прози та перекладу (білоруські читачі мали змогу ознайомитись з творчістю Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Василя Герасим'юка, Василя Стуса, Івана Малковича та Івана Андрусяка). Працював у Міністерстві культури Білорусі, на радіо “Свобода”. 2016 року отримав українську премію “Воїн світла”.

Розмовляємо, отже, з Міхасем Скоблою, працівником газети “Народная воля”.

су нема. Лукашенко — то з Брюсселем, то з Москвою... Платить Москві русифікацією. Робилось так: Лукашенко думав мову за газ продавати, а мова й так — сама виживе. Тепер — трохи “прозрів”. Ви мене питали про Львів. Я ще забув сказати, що, на мою думку, чи не вся історія України — у вашій топонімії. А в Білорусі совєцько-комуністичний резерват: жодної вулиці не перейменували.

— Сучасний український письменник Валерій Шевчук назвав 4 великих учителів і світочів, перед якими схиляється: Самійло Величко, канцелярист за Івана Мазепи, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко (“навчив любити Україну” — сконстатую), Іван Франко (“це — якоесь дивне духовне дерево” — відзначив). А хто для Вас є вчителем у найвищому розумінні цього слова?

— Я можу назвати також і Т. Шевченка, і І. Франка. Білорусь згадує Романа Лубківського, який дуже активно пропагував Максима Богдановича. Він у Львові видав том Богдановича в перекладі українською. Василя Бикова назову — як приклад, як зразок громадянської відваги.

Письменник також повинен дбати і про громадську роботу, і про свою діяльність. Таким є Биков, який писав про війну правду. Він же загинув за Україну, був похований під Кіровоградом. Звідти прийшла похоронка, там стоїть пам'ятник.

“Історія — наставниця життя”

— Скільки в Біларусі членів Спілки письменників?

— У нас дві Спілки: державна — Лукашенкова; а ще незалежна. Це — від 2006 року, влада поділила. Отже, у незалежній Спілці — нас 450 письменників, і приблизно стільки ж — у Лукашенківській, на чолі якої — відставний генерал міліції.

— Чого більше в діях кожного з нас — Зла чи Добра, як Ви вважаєте?

— Більше — Добра. Світ оточений Добром. Це, власне, Зло з Добром змагається. І людина виграє.

— Але ж скільки людей гине в війнах!

— Так. Але все ж таки: якщо світ досі тримається, то, значить Добро перемагає. Легко, до речі, говорити про конкретну людину. Тяжче сказати про народ.

— Ви звідки походите — з села чи з міста?

— Я з села, Гродненська область. Це — Західна Білорусь, село Війоска — старожитне село.

— Хто Вас заохотив до Слова?

— Школа. У мене був наставник — Лариса Генюш, поетка, 1949-го потрапила в концтабір. Вона з Григорієм Кочуром товаришувала. Він добре згадував про неї у своїх спогадах. Вона, повернувшись з концтаборів, не прийняла радянське громадянство, відмовилась категорично від нього. Через її, Лариса Генюш, Слово я прийшов до свого Слова. Вона залишила для мене орієнтири. Я видав вісім її книг. Бо маємо обов'язок перед тими людьми, які віддали життя за незалежність своєї країни.

— Чого Вас навчила історія?

— Історія — наставниця життя. Чесної історії Біларусі, скажу вам правду, — нема!

Я, як журналіст, пишу про села, які спалили совєцькі партизани, щоб підняти народ на боротьбу з агресором. Отак!

У нас нема історії Другої світової війни, написаної з білоруських позицій. Лиш тепер виходить “Історія білоруської державності” (п'ятитомник). Побачили світ два томи.

— То що, Білорусія не має справжньої історії?

— На жаль. Білорусь фактично існує без історії.

— Багато молодих, передусім українців, виїхало за кордон у пошуках іншого життя. А що в Біларусі?

— Виїжджають, але небагато. Бо є робочі місця. За офіційними даними, в нас — 0,3% безробіття. Колгоспи існують — щоправда, під іншою назвою. Заводи працюють.

— Хто Ваші батьки?

— Селяни. Працювали в колгоспі. Батько трактористом був.

— Чи можна стверджувати, що білоруське село — це основа становлення державності, національного самовизначення?

— Стан села жахливий. Це — найбільш болюче місце. Приїжджав в село до мами. Половину хат вже нема.

— Чи є білоруські письменники в діаспорі?

— Є. І були. Вони завжди були. Я листувався з Ігорем Качуровським. І він мені розповідав про білоруських письменників, що були в таборах. Словом, я займався цією темою. Омелян Соловей (з Австрії), Ригор Крушина (жив у США), Масей Сядньов. Ярослав Славутич переклав їхню поезію українською.

— Світ для Вас який: чорно-білий чи кольоровий?

— Кольоровий. Значно більше кольорів, ніж у райдузі.

— Життя: коротке чи тривале? Як Вам здається?

— Людина сама може прожити своє життя... Вона його може навіть збільшити. Пам'ятаєте у Леоніда Кісельова?

“Я постою у края бездны

И вдруг пойму,

Сломясь в тоске,

Что все на свете — только песня

На украинском языке”.

— У Біларусі багато олігархів?

— Є досить. Найбільший олігарх — Лукашенко. Білорусь — власність Лукашенка. Я живу у Мінську. Поруч — лазня. Приїхав Лукашенко відкрити лазню... 16 резиденцій має наш Президент. Створив ще й команду хокеїстів.

— Як співпрацюєте з Часом? Він дуже біжить — той Час?

— Час кидає виклики — перевіряє нас. І я намагаюсь гідно відгукуватись на виклики. А взагалі Час кожного з нас є найкращим.

— Хто в Біларусі швидше виживе — поет чи політик?

— На хліб краще заробляти політикою, а в історії зостаються творчі люди — поети, митці. Бо політик — то пісок. Тому поети політикам не задрядять.

— Як у вас із книговидавництвом білоруською?

— Дістали дна. І тепер — виходимо.

— Чого я Вас не запитав, а Ви ще хотіли б розповісти?

— Торік мені дали премію “Воїн світла”. Дмитро Павличко виступав. Знаєте: українці і білоруси — справжні брати, якщо подивитись в історію. А взагалі, до нас багато хто напрошувався в брати, а виявилось, що під маскою “братів” — вороги. Білоруси мають спати головою до Києва.

Спілкувався Богдан ЗАЛІЗНЯК, член НСПУ і НСЖУ, м. Львів

“Це була позиція дипломата-тактика, що передбачала дорожню згоду замортувати агресивні вимоги негайного роззброєння й виграти час”.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Почну здалеку. Нині, коли ми так віддалилися в часі від тих днів, коли вирішувалася доля атомної зброї в Україні, чутно різні версії тодішніх подій і звучать імена багатьох фігурантів політичному, яких звинувачують у тому, що ця зброя або взагалі віддана, або ж була віддана саме так, а не інак. Усі мовці наполягають на єдиноправильності своєї історії знезброєння України й головні звинувачення за це висувують до тих “поетиків-романтиків”, які з наївною готовністю повірили в запевнення Заходу й Росії в те, що ті назавжди беруть знеядерну Україну під свій захист. Так, були поети-романтики, що легковажно поквапилися закликати український парламент до такого благородного жесту, як негайне роззброєння, — мовляв, у такий спосіб заслужимо ласку й прихильність усього цивілізованого світу. Докладно все це, з використанням багатьох джерел, розповідає Юрій Костенко в своїй монографії “Історія ядерного роззброєння України” (“Ярославів Вал”, 2013).

Там нагадується, який тиск тоді здійснювали на Україну спочатку адміністрація Буша, а ще більше — Клінтона, вимагаючи негайного знищення всієї атомної зброї. І “Вашингтон Пост”, і “Волл Стріт Джорнал”, і лондонська “Таймс” звинувачували Україну в агресивних намірах не розлучитися з атомною зброєю, щоб шантажувати тих, хто хоче бути її адвокатами чи й навіть політичними партнерами. Щодо позиції поетів-депутатів у тій ситуації. Було полум’яне антиядерне слово Івана Драча, про котре нагадує дипломат і юрист Володимир Василенко. До речі, ту орацію парламент зустрів бурхливою овацією. Одні депутати були просорійською клікою і відстоювали її інтереси, інші, не будучи справді професійними політиками-прагматиками, які бачать сто варіантів кожної ситуації наперед, піддалися наївному романтичному пориву: мовляв, он які ми ширі й чисті в помислах — полюбіть нас за це! А другий поет — Дмитро Павличко — потрапив в “українські яструби” (так завеличали його тоді американські газети). Як пише він у спогадах, ще до проголошення незалежності України зрозумів: “Ядерна клятва” — то помилка, адже атомна зброя, як територія, заводи, корисні копальні України і все інше наше матеріальне багатство, не повинно було підлягати жодним іншим законам, крім одного — то все є власність України”. До речі, таку ж позицію згодом — на противагу безхребетному міністрові закордонних справ Анатолієві Зленку — зайняв перший міністр оборони Костянтин Морозов.

Павличко наводить витяги зі свого — голови Комісії в закордонних справах ВР — виступу на нараді українських послів, що відбувалася в МЗС навесні 1993 року: “Дотримання Україною трьох неядерних принципів неможливе. Україна є власником ядерної зброї. За законами правонаступництва щодо СРСР, подібно до Росії, Україна вже приєднана до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Нас не може бентежити те, що Україна не відповідає дефініції “ядерної держави”. Всілякі визначення — це мертві догми. Практика їх змінює, оживлює постійно. Не змінюючи свого наміру стати в майбутньому без’ядерною державою, ми повинні ратифікувати Start-1, що означатиме тільки перший крок до без’ядерного

Що лишається для історії

Погляд на “Спогади” Дмитра Павличка в 5 томах (Видавництво “Ярославів Вал”)

статусу. Другий і остаточний крок може бути зроблений через сім років”.

Це була позиція дипломата-тактика, що передбачала дорожню згоду замортувати агресивні вимоги негайного роззброєння й виграти час, що міг дати українському політикуму можливість сконсолідуватися у надзвичайно важливому для її сучасного й майбутнього ядерному питанні.

Про перебіг тодішніх колізій навколо нього й про всі застосовувані тоді політеси фігурантів “ядерного сюжету” пише в спогадах Дмитро Павличко.

Ще одна цитата з його розгорнутого мемуару “Ядерна зброя України”: “Я говорив про сім років, розуміючи, що за цей час Україна зміцніє і доможеться того, що клуб ядерних країн вийде назустріч їй, першій ядерній державі, яка знищила свою атомову зброю. Клуб ядерних держав відповідним зобов’язуючим їх документом візьме на себе відповідальність за оборону України, за непорушність її територіальної цілісності як держави, що перша вирішила позбутися всезнищувальної, смертоносної зброї. Тим часом А. Зленко діяв проти моїх виступів, переконував нашого президента в тому, що ядерну зброю Україна повинна негайно віддати Росії. Я знаю, що Леонід Кравчук не піддавався намовам А. Зленка, але й не дослухався до мене”.

Ще маємо там таку доволі істотну закулісну подробицю, незнану, може, навіть історикам та політаналітикам.

Павличко докладно розповідає про свою зустріч навесні 1993-го зі Струбом Телботом, тодішнім заступником держсекретаря США. У цьому сюжеті Павличкові просто не вистачило погамувати емоції. Маємо в спогадах майже психологічний роман.

Високоранговий американський функціонер звертається до голови Комісії в закордонних справах вишуканою російською мовою. Виявляється, він за освітою русист, безмежно залюблений у російську літературу, й на всі Павличкові резони з приводу дій російської сторони виставляє як універсальне пояснення — тютчевське “Умом Россию не понять...” Тобто схиляє повірити в містичність цього феномену й

беззастережно прийняти його. А ще Телбот ультимативно вимагає від України без будь-яких умов передати свою атомну зброю Росії. А коли Павличко зауважує йому, що зброя — власність України, а тому в Україні прийматимуть консолідоване рішення про долю цієї власності, Телбот заявив (ці слова Павличко наводить у спогадах): “Если Украина не отдаст России атомное оружие, Соединенные Штаты позволят ей, России, отнять от вас это оружие силой. Русская армия оккупировать Украину, весь мир будет аплодировать Москве”. І далі цитую з Павличкових спогадів (усе це з другого тому їх): “Ядерное оружие, на которое претендует Украина, не может оставаться в ваших руках”.

Павличко, за його словами, відповів йому англійською: “Україна проголосила, що в майбутньому позбудеться своєї стратегічної ядерної зброї. Але та зброя не може бути і не буде передана Росії. Хай Сполучені Штати Америки забиратимуть її. За певні кошти. Тактичну атомну зброю Україна вже віддала Росії. А за це почула з Москви територіальні претензії — вимогу віддати Росії Крим. Без гарантій щодо недоторканості кордонів України, що їх повинні дати Україні ядерні держави, наша атомна зброя не буде віддана нікому!”

Ця зустріч зі сліпим апологетом Росії, який посідав таку впливову посаду в американській адміністрації, тоді багато що прояснила Павличкові. У спогади він додає десять своїх депутатських виступів 1993 року, де відстоює свою позицію в питаннях атомної зброї, недвозначно висловлену Телботу.

Але події розгорнулися так, що новий президент Леонід Кучма, новий голова парламентської комісії в закордонних справах поет-комуніст Борис Олійник за підтримки потужного проросійського лобі рішуче форсували вирішення цього питання явно не на користь України. Павличко, що на той час уже був послом України у Братиславі, одержав сумнозвісний “Меморандум”, підписаний Л. Кучмою, Б. Єльцином, Дж. Мейджором, У. Клінтоном. “Мене ошелешив цей плутаний неграмотний документ. Зобов’язання, що їх на себе брали ядерні держави щодо захисту України, були так сформульовані, що агресор, ворог України міг знайти оправдання своїм діям. Наприклад, вважаючи, що напад на Україну є нічим іншим як самообороною. У пункті шостому взагалі зобов’язання ядерних держав обороняти Україну зводяться до “проведення консультацій у випадку виникнення ситуації, внаслідок якої постає питання стосовно цих зобов’язань”.

Аби читачеві самому допевнитися в слушності цієї оцінки, Павличко подає в спогадах текст цього “Меморандуму”, супроводжуючи його своїм коментарем уже від лютого 2016 року. Тут він категорично наголошує: “Цей документ готував міністр закордонних справ України Г. Удовенко, який нічим не відрізнявся від свого попередника А. Зленка. Обидва вони намагалися не злити Росію. Україна за їхнього урядування поводилася, як прислуга Москви”.

Щодо ядерної зброї і взагалі щодо українського збройного самозабезпечення вони ставилися як до провокацій з боку України, вони заважали міністрові оборони України К. Морозову будувати армію, готову оборонятися перед Росією. А загроза російського нападу на Україну існувала з першого ж дня, коли наша держава була проголошена”.

Доречно нагадати події, пов’язані з передачею атомної зброї, що була на території України (категорична вимога Заходу, що приставили її нам, як ніж до горла тварини, призначеної на заріз). Україна тоді опинилася майже в патовій ситуації. Не виконати категоричної вимоги сильнішого світу того — опинитися в безперспективному статусі політичного лузера. Виконати вимогу — обеззброїти себе, отже, одним кроком переїти в розряд третьорядних, постколоніальних країн, з якими фактично ніхто не рахується. Бо ж є такий ретельно всіма приховуваний політичний цинізм: у світі рахуються тільки з сильними державами — вони нав’язують свою волю і свою правду всьому світові.

Переважає більшість наших невинуватих романтиків не побачила в тому жодної загрози. Позбудемося зброї, бо ж, окрім ультиматуму Заходу, треба уявляти, як дорого її утримувати. Це ж несправді Україні, котра після розвалу Союзу й розриву зв’язків єдиного господарського комплексу опинилася в смузі економічної турбулентності, з котрої невідомо коли зможе вибратися. Отож, міркували наші романтики, враз купимо ласку й прихильність демократичного та альтруїстичного Заходу, котрий, шойно допевнитися в наших благородних інтенціях та діяннях, у всьому нам допоможе. Потрібен був час для того, щоб ми нарешті позбулися цього прекрасного наїву. Наші новоявлені державці й політики всіх калібрів ніяк не хотіли позбутися ілюзій, що хтось у світі дбатиме про українські інтереси.

Звичайно, тут багато дискусійних моментів. Павличко ніде не збирається дипломатично щось замовчати чи лишити “поза кадром”, винести “поза дужки” в безвість. Скрізь і в усьому він, подеколи наражаючись на заперечення чи й на інсинуації (а з цим у нас ніколи дефіциту не було!) чи на агресивну оборонну демагогію, намагається доходити до кінця. Звідси його нищівні характеристики Віктора Януковича, Володимира Литвина, Анатолія Зленка.

Цілком природно, його політичні оцінки оскаржуватимуть його численні опоненти. І не лише тому, що будуть незгодні з ним, а й тому, що це в нас, здається, національний вид спорту — суперечки не тільки з причин концептуальних незгод, а й без будь-яких натяків на серйозні причини — просто з самої нездоланної любові до чублення й натхненних свар. Інколи це може інспірувати й сам вибуховий Павличко, вистреливши вогненным спічем на адресу опонента. Таким запальним я його вперше (ще будучи студентом) побачив, таким спостерігав кілька десятиліть мого літературного життя, таким він лишився і до нині.

Але його запал та емоційні вибухи — то не вражені амбіції, не бунт егоцентризму. Як я неоднораз допевнювався, спричинено те справді серйозними причинами. Здебільшого все те — оборона національної ідеї і всіх українських цінностей.

Всі ці матеріали в Павличкових спогадах не тільки характеризують його особисто, дають уявлення про нього як про державного діяча й дипломата, а й ведуть читача за куліси великої політики, показуючи, хто є хто в ній саме очима Павличка. Чимало такої фактографії разом зі щоденником посла оприлюднено в Павличковій книзі “Амбасадор”. Найважливіші матеріали з неї ввійшли до цього п’ятитомника, в котрому суто особисте тісно переплелася з соціалістичною, літературною — з політикою, і вони подекуди так зліталися одна з одною, що, бува, невідомо, де закінчується одна й починається друга.

Читаючи в Павличкових спогадах про політичні колізії довкола України (особливо ж — сюжету, пов’язані з долею нашої атомної зброї), згадуєш таку “класику жанру”, як “Світловий порядок” Генрі Кіссінджера чи “Велика шахівниця” Збігнева Бжезінського, де недвозначно наголошується, що в цьому недосконалому світі всі обстоюють лише свої інтереси, і чинює прихильність або послугу можна виторгнути тільки в обмін на поступки своїми інтересами. А ще ж із гіркою думашкою про незжитий з нашої колективної свідомості політичної дурман про “російського брата”, який ночі не спить, бо все міркує про те, як би допомогти рідному українцеві поліпшити його життя і на які жертви в ім’я цього йому треба піти. Нині приотомніші з нас хапаються за голову: яка ж вразлива оборонна доктрина була в Україні, бо ж у ній навіть на гіпотетичному рівні не допускалася ситуація нападу на нас “старшобратньою Росією”. Мовляв, скоріше небо впаде на землю, аніж це може статися. Небо лишилося там, де воно є. А це сталося. І, здається, західні політаналітики анітрохи не здивувалися. Бо ж вони живуть і діють за законом: “Ніколи не кажи ніколи, і знай, що в цьому світі все можливе, і часто буває те, чого не може бути, а тому будь готовий до всього і зокрема, до того, чого

“ніколи не може бути”. Нашій аналітиці, уяві й інтуїції годі змагатися зі світовими закономірностями й випадковостями.

Подекуди повторюючи романтичні марення своїх колег, Павличко все ж незрідка дистанційовувався від них і “йшов не в ногу”. Наприклад, мені добре пам’ятається, як плеяда наших політиків, рекрутованих із літераторів, запалилася ідеєю: звернемося з відкритим листом до письменників Росії, які, мовляв, неодмінно підтримають нас у наших державотворчих зусиллях і стануть адвокатами України. І це було вже тоді, коли відверто заафішував свої імпер-шовіністські закляки ще недавно обожнюваний і в Україні автор “Архіпелагу ГУЛАГу” Олександр Солженіцин, коли “соловей російського генштабу” Олександр Проханов недвозначно закликав до хрестового походу на Україну. Ще не виріс тоді з літературних пелюшок Захар Прілепін, але були полк старших прілепінців. Це ж саме тоді я втратив десяток приятелів із-поміж російських літераторів, які широким дивувалися: “Что это на вас нашло, братья-українці? Мы ж ведь обречены всегда жить вместе. Россия — и ваша историческая судьба!” Характерно, що саме Павличко тоді з великим скепсисом та гіркою іронією сприйняв ідею відозви українських письменників до російських колег, заявляючи, що там лише кілька людей на взір Валерії Новодворської чи Юрія Афанасєва готові почути й підтримати нас. Он уже ж не всі прозахідні ліберали-фрондери погубили свої показні українські сентименти. Як на Павличка, то вся наша писанина до російських колег хіба що має сенс для того, щоб показати вкраїнській людині, що там в українському питанні “всі одним миром мазані”, бо, як уже було виразно діагностовано, що демократичність російської інтелігенції закінчується на Хуторі Михайлівському.

Хтось тоді навіть докірнув Павличкові: він, мовляв, не хоче бути дипломатичним в українсько-російських відносинах. А він твердо стояв на тому, що ніяка дипломатичність і ніякі поступки Росії нам не допоможуть. Саме тоді публікувалася “Ментальність орди” Євгена Гуцала, до сприйняття якої на той час ще не доросли наші ліберали, що мали собі за точку духовної опори “Мы же братья”. Скажімо, прозахідник Микола Рябчук одразу ж звинуватив Гуцала — саме за “Ментальність орди” — в печерній ксенофобії. А коли Павличко написав книжку пристрасної віршованої публіцистики “За нас” (“За нас Чечня вимирає на хресті!”), то і його було затаровано злісним ксенофобом і росієненависником. Мовляв, були всі підстави в московському літературному бомонду ще он коли дуже насторожено ставитися до Павличка — галичанин, та й щось там у біографії його не все гаразд...

Як показав час, у Павличка були всі підстави для недовіри Росії. А в Кремлі були всі підстави для недовіри Павличкові — “первопрестольная” зажала від президента Кучми відкликати українського амбасадора Павличка з Варшави, як діяча, котрий не дається, щоб ним керували люди, які відстоюють у Польщі російські інтереси. До речі, ця сторінка Павличкової біографії так до пуття й не прочитана. Це сьогодні польська громадська думка й тамтешні очільники загалом прихильно ставляться до України, пов’язуючи з нею свої серйозні

стратегічні інтереси. А тоді наші стосунки були мало не на грані інформаційної війни. Уявімо собі: український амбасадор Павличко оприлюднює свою ідею спорудження в польській столиці пам’ятника Тарасові Шевченку. Тарасові Шевченку, який живе там у масовій свідомості як полонофоб, автор поеми “Гайдамаки”, в котрій ріками тече польська кров. То тільки інтелектуали розуміють, що “Гайдамаки” — еталон твору епохи літературного романтизму, коли герої і події зображувалися в гіперболізованих тонах і з неймовірною трагедійною “оркестрацією” та експресією. І там часто течуть ріки крові. Але крові — здебільшого літературної. А для пересічного індивіда все описане звучало буквально. І тому в нього не було жодних підстав толерувати саму ідею пам’ятника “співцеві кривавої бійні” в серці Польщі.

Павличко апелював за підтримкою до польських інтелектуалів — Єжи Гедройця, Адама Міхніка, Геремека. Його готовно підтримали тамтешні письменники, в яких Павличко давно завоював високий авторитет як натхненний популяризатор польської культури й перекладач її літератури. Пригадую, як безпеліційно стверджували в Україні: нічого з Павличкової затії у Варшаві не вийде. Вийшло.

Павличко не змальовує ідилічну картину свого побутування у Варшаві в ранзі амбасадора, що перманентно супроводжувалася несподіваними колізіями. То інсинуації та інтриги російських дипломатів, які повсюдно намагалися “підправити” у відомому напрямку діяльність українського посла, то несподіване запрошення йому від поляків на відкриття пам’ятника авторів роману “Вогнем і мечем” Генрику Сенкевичу, сумнозвісному для нас своїми антиукраїнськими настроями. Перечитуючи тодішню промову Павличка (вона друкується в спогадах), захоплюєшся мистецтвом його дипломатичного вислову. Анітрохи не покритивши душею ні в який бік, не приписуючи собі чи українцям узагалі особливої адорації Сенкевича, Павличко наголошує: жорстокий Сенкевичів батіг не тільки нещадно карав українців, а й водночас учив їх любити свою Україну, мужньо стояти за неї.

Якщо вже знову зайшлося про літературу, то треба узагальнити: перекладач зі всіх слов’янських письменств Дмитро Павличко почувався своїм не тільки в Польщі та Словаччині, де він був послом. Його за свого зустрічали в усіх слов’янських державах — перед кожною з них він має серйозні заслуги саме як популяризатор і перекладач їхньої поезії, знавець їхніх мов і культур. На моє глибоке переконання, в його особі Україна мала амбасадора калібру Сен Жон Перса, Пабло Неруди, Октавіо Паса, Габрієлі Містраль, Карлоса Фуентеса. Видатні письменники їхали зі своїх країн посилами, супроводжуваними такими дорогами супутниками, як їхні високі літературні авторитети, що не могли не впливати на їхній статус і в тих країнах, де їм випало бути амбасадорами. В ідеалі, посол — це не тільки гнучкий і винахідливий функціонер, знавець особливостей режиму, культури й народу країни, в котру його десантували, а й індивід, який у себе вдома справді є КИМОСЬ і з його словом там справді рахуються. Єдине (і це задля точності характеристики тодішньої нашої ситуації треба сказати) конструктивні ідеї нашого амбасадора так часто не

знаходили підтримки й розуміння вдома, де і тодішнє МЗС, і міжнародний відділ Кучминої президентської адміністрації нагадувало зборище випадкових людей, багатьох із яких не можна було звинуватити ні в професіоналізмі, ні в патріотизмі. Про все це також докладно, називаючи імена й зриваючи маски, пише в спогадах Павличко.

Він належить до тих авторів, яким (і за їхнього бажання) важко приховати чи пригасити свій бурхливий темперамент. Те виразно відчутно не тільки в його поезіях чи публіцистичних статтях та ораціях. Хапливі щоденникові нотатки пашать пристрасною і проймають настроями. Навіть у службових опусах, задресованих у МЗС (вони також є в цьому корпусі текстів) виразно відчувається емоційна температура, з якою вони народжуються. Так, Павличка справді скрізь, де він діяв чи говорив, було багато. Він приречений саме таким бути. А ми приречені саме таким його приймати чи не приймати. А всі наші симпатії чи антипатії (у таких вулканічних людей із їхньою буреломною енергією є не тільки адоратори, а й заздрісники та інсинуатори, бо ж для декого триумф ближнього — особисте горе!) абсолютно не мають жодного значення. Фортуна не питає в нас, кого їй любити, а кого не любити. Бо це — не президентські чи парламентські вибори. Може, вона й верделла в своїх симпатіях та антипатіях, але від нас анітрохи незалежна.

Часом, слухаючи Павличка, думаю: цей чоловік належить двом епохам. Перша — та, котру ми вже цілковито спровадили зайняти належне їй місце в анналах історії. Друга — наша сучасність. Чоловік, на якому грають відблиски історії — наш сучасник. У якого, мовлячи словами великого білоруса Василя Бикова (Павличко присвятив йому два прекрасні вірші), “так багато минулого”.

При цій розмові напрошується ще один принципово важливий момент.

Мабуть, кожен погодиться: українські неспіхи, деградація, безжална війна компроматів, а почати й продажність та дворушництво наших політиків призвели до того, що всі вони (не зважаючи на те, під якими прапорами виступали) більшою чи меншою мірою скомпрометовані в очах суспільства, котрому, легко маніпульованому, вкрай зажагалося (є такий призабутий народний вислів “мерзлого в Петрівку”) нових облич, і воно задовольнилося хто зна яким контингентом. Мовляв, хоч і гірше, аби інше. Отож і маємо цю патову ситуацію, загрозливу для самого державного існування України. І про все це відверто — подеколи з громовими інтонаціями — говорить Дмитро Павличко. У нього не тільки багато просто опонентів, а й багато ворогів. По-перше, легіон заздрісників, як це завжди буває в успішних, абсолютно реалізованих людей. Не знаю, як в інших народів, а в нас заздрість — це щось майже святе (“У сусіда хата біла — бодай би згоріла; У сусіда жінка мила — бодай би здуріла...”). І не дуримо себе, що це не так. Почуття заздрості у нас іде нарвнівні з почуттями страху, голоду, спраги.

Над сивою Павличковою головою незмінно гримлять грізні голоси саморекрутованих проку-

рорів-доброхотів, які вимагають: “Розіп’яти його!” За що? За вірші про Леніна, котрі він писав у “совку”. Було це? Було. Я не підряджувався в Павличкові адвокати — він і сам неоднораз каявся за ті опуси, а водночас принагідно пояснював еволюцію своїх політичних поглядів, характерну для людей його покоління та особливо для шістдесятників. І то — не тільки українських. Був час (після ХХ з’їзду КПРС, котрий засудив культ особи Сталіна), коли чи не вся інтелігенція готовно повірила, що ті жажіття, які пали на наш народ, — то все через викривлення ленінського курсу. Хтось дуже хвалив Івана Дзюбу: як винахідливо замаскувався він у своїй відомій праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, з усіх боків, мов щити, виставивши ленінські цитати. І Дзюба неоднораз пояснював: він не був аж таким хитруном, що вдався до такого прийому. Він був тоді неомарксистом і саме так вважав. І тому апелював своєю працею передовсім до партійних органів, закликаючи скорегувати курс партії головним в національному питанні. Можна по-різному прочитувати, наприклад, Павличків вірш про словник української мови за редакцією Бориса Грін-

мічно й на цілі століття. (Характерно, що жоден із професійних советологів в Інституті Гаррімана при Колумбійському університеті в США не вгадав, що СРСР розпадеться ще до кінця другого тисячоліття). Наші інтелігенти мали звикати до думки: з цим (реальністю СРСР) доведеться якось жити, й не один, вибираючи в своїй ситуації лінію особистої поведінки, шукав варіант легально відстоювати українські цінності, експлуатуючи ритуальну комуністичну фразеологію. Ще ж треба взяти до уваги, що значна частина нашої як і грузинської, вірменської, білоруської... інтелігенції були не аж так прихованими націонал-комуністами, що також дуже багато — може, не менш за дисидентство — важило для того, щоб шагренева шкіра українськості не анігілювалася безслідно на території, іменованій Україною. Якби мене запитали про еталонних націонал-комуністів із-поміж письменництва, то я назвав би чимало імен, починаючи з Павла Тичини, Максима Рильського, Андрія Малишка, Олеся Гончара. І на помітному місці там був би Дмитро Павличко. Слідом за Миколою Скрипником, Олександром Шумським, Миколою Хвильовим, Василем Елланом-Блакитним вони намагалися примирити між собою ліву соціальну доктрину й національну ідею. Це ми сьогодні аж такі зарозуміло едуксовані та клепані чужим політичним досвідом, що розуміємо неможливість гармонійно злутувати ці дві речі в одну упряжу, запобігти будь-якому натязку на їхній взаємоантагонізм.

Не пригадую, хто б іще так, як Павличко, в ті смутні часи вергаючи тоннами ідеологічної бомбастики, з усіх високих трибун відстоював українську мову і всі українські цінності. Згадався такий характерний саме в цьому сенсі епізод. Була в Україні декада польської культури, і саме тоді чи невдовзі по тому відбувався пленум Спільки письменників. Павличко на трибуні, а в президії високі функціонери ЦК КПУ з перекоршеними від гніву й обурення парсунами, не годні нічим зупинити гнівливого промовця. Павличко наголошує: у столиці України наших польських друзів зустріли транспаранти та плакати російською мовою, що створить у поляків враження швент зросійщеної України. Поет закликає партію, щоб вона суворо покарала (!) своїх диверсантів, котрі створюють враження, що це партійна позиція. Мовляв, партія повинна відмежуватися від цього. І ще й шпиняє високих партійників: згадайте, в кабінеті Леніна був словник Бориса Грінченка...

Дуже промовистий епізод і для розуміння життя та діяння поета в часи комуноросійської окупації, і для всієї нашої історії. Адже всі, хто вважав це своїм обов’язком, шукали, в які — хай обмежені, але цілком легальні способи — протистояти навалі зросійщення. І Павличко був одним із тих, хто робив це, сказати б, навіть натхненно артистично. Ще тоді показав, що до всіх талантів має й талант дипломата.

Ці п’ять томів його спогадів — та лектура, до якої, гадаю, звертатимуться знову й знову. Чи й треба казати, що вони вимагають повільного та вдумливого вчитування. Ці книги приречені не старіти. Бо в них є чимало завжди актуальних запитань до нас. А ще — й чимало відповідей на них. Одне слово, все те, що лишається для суворого суду історії.

ченка в кабінеті Леніна. Чомусь високі партфункціонери піддали його нищівній критиці, побачивши в ньому непрямо висловлені протест автора проти русифікації. Нинішні “прокурори” інкримінують поетові те, що називається лакейством. Різні рецепції можуть виникати при читанні кубинського щоденника Павличка, включеного в цей п’ятитомник. З одного боку, наївна віра в кубинську революцію та безмежно зромантизований лівими інтелектуалами всього світу Фіделя Кастро й Че Гевару, які поставали в ореолах безстрашних і безкорисливих борців за щастя народу. Я також добре пам’ятаю екзальтовану кубоманію в нашому суспільстві й поклоніння майже беатифікованим Кастро й Че Геварі.

Та, зрештою, було ще чимало інших наївних ілюзій, котрі треба було перейти, перерости, щоб опинитися на рівні свідомості і всерозуміння (чи справді всерозуміння?) нашого дня. То тільки патологічні брехуни твердят нам (а ми, бува, навіть віримо їм!), що вони ще в материнській утробі все знали і вже були непримиреними опозиціонерами комуністичного тоталітаризму. Або ж навіть і безстрашними дисидентами.

Знаю багатьох інтелігентів, які були твердо переконані, що комуністична тюрма збудована

Тарас Шевченко: «Я на сон грядущий прочитав графа Толстого...»

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

“Підроблена простота цього оповідання надто очевидна”

Коли навесні 1856 р. художник-портретист М. Й. Осипов у листі в Новопетровське укріплення порадив Шевченкові прочитати твори Л. М. Толстого, Тарас Григорович одразу зацікавлено відгукнувся в листі від 20 травня 1856 р.: “С повестями и рассказами Толстого я совершенно не знаком. Ежели будет возможность, познакомьте меня с ними во имя благородного искусства”. Повноцінним підтвердженням такого часткового знайомства є запис у Шевченковому щоденнику від 30 вересня 1857 р., зроблений у Нижньому Новгороді: “Пришовши на квартиру, я на сон грядущий прочитав “Рассказ маркера” графа Толстого. Підроблена простота цього оповідання надто очевидна”.

З приводу цього запису в примітках до видання поетового “Дневника” (1963) порадянськи категорично й простодушно зазначалося: “Замечание... относительно “Записок маркера” слишком резкое и ошибочное”. Втім, приверну увагу до грамотного й виваженого судження в “Біографії” Тараса Шевченка (1984): “Невдоволення Шевченка, як видно з наведеного запису, викликане тим, що в цьому оповіданні невдало застосована манера оповіді; образ центрального героя не відповідав його стилістичній характеристиці. Штучність такої, в цілому невдалий Толстому, “простацької оповіді” тонко заперечив Шевченко, а це свідчить про його критичну спостережливість, увагу до проблем художньої правди. Та й сам Толстой визнавав, що “Записки маркера” опрацьовані ним не зовсім ретельно. Некрасов радив авторові не поспішати з їх публікацією”¹. Вже давно відзначено, що М. О. Некрасов вказував на невдалу форму оповідання та штучність мови маркера². Навіть у коментарях до московського видання творів Л. М. Толстого сказано, що “вперше у творчості письменника головний герой не сам розповідає про себе, а читач бачить його ніби збоку, очима маркера”³.

У цій історії є цікавий момент. Оповідання Л. М. Толстого було опубліковане в журналі “Современник” (1855, № 1) під криптонімом “Л. Н. Т.”. Але Шевченко влєвно писав саме про Л. М. Толстого. Скоріше за все, він запам’ятовував попереджувальне пояснення М. Й. Осипова зі згаданого його минулорічного листа щодо письменника: “...он подписывается: Л. Н. Т.”. Не забудьмо — це не мимохідна побутова дрібниця, а важлива подробиця Шевченкового сприйняття нової інформації...

Цікаво, що на початку цього століття в академічних коментарях до повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали”, де Шевченко згадує “страшный четвертый бастион в Севастополе”, було зазначено, що “це укріплення з великою художньою силою описав Л. М. Толстой у нарисі “Севастополь в декабре месяце”... Проте лише після новітньої публікації відомого літературознавця О. В. Бороня⁴ стало вповні зрозуміло, що Шевченкова згадка в повісті про четвертий бастион — найнебезпечніший під час оборони Севастополя — справді корениться в оповіданні Л. М. Толстого “Севастополь в декабре месяце” (1855), яке було першою спробою письменника художньо осмислити моторошний матеріал Кримської війни 1853–1856 рр. Нагадаю, що Л. М. Толстой особливо вказував на “этот страшный бастион”: “Так вот он, четвертый бастион, вот оно, это страшное, действительно ужасное место!”⁵

Продовжуємо проєкт “Подробиці Шевченкового життя”, вмотивований глибоким усвідомленням поетових слів із автобіографічного “Листа Т. Гр. Шевченка до редактора “Народного чтения” (лютий 1860 р.):

“Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування... тим більше, що історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини. Проте я не маю духу входити у всі її подробиці”.

У новій публікації наш автор розглядає прецікаву тему “Тарас Шевченко і Лев Толстой”, водночас розкриваючи деякі віртуальні перетинання двох геніїв у житті та творчості.

Кваліфікуючи зазначений міні-фрагмент із Шевченкової повісті, як ремінісценцію з нарису Л. М. Толстого, вчений пише: “Індикатором зв’язку з твором-передником виступає епітет “страшный”. Для читачького сприйняття, ясна річ, не важить походження аналізованої фрази, проте у уяві сучасного ерудованого реципієнта вона неминуче пов’язується із “Севастопольськими рассказами” Толстого, котрий чи не єдиний тоді показав страхіття й безглуздість війни, яку Микола І розв’язав у імпершівністичному запамороченні... Шевченко в такий спосіб збагачує власний виклад додатковими асоціаціями, звільняючи себе від необхідності вдатися до розлогих описів і пояснень”⁶.

Проаналізувавши наявність у Шевченковій лектурі тогочасних журналів із публікаціями творів Л. М. Толстого, О. В. Боронь обгрунтовано показав обізнаність поета з його творчістю. Подібні, сказати б, точкові дослідження, спрямовані на з’ясування конкретних, окремих подробиць Шевченкової біографії та творчості, вважаю нині особливо важливими та плідними.

Нагадаю читачеві, що й у Л. М. Толстого траплялося дивовижне, ніби містичне перегукування з милосердною Шевченковою душею. Перебуваючи у Казані, Тарас Григорович 13 вересня 1857 р. описав у Щоденнику таку вуличну сценку: “Вийшовши на вулицю, я почув глухий шум барабана і побачив густий натовп народу, що проводжав на страту злочинця. Щоб не зустріти цю мерзенну процесію, я звернув у провулок...”

Як відомо, публічні страти безпосередньо в Казані не проводилися з 1847 р. Але це не відміняє того, що вулицею проводили злочинця на покарання. Згадалося, що саме в Казані Л. М. Толстой став свідком подібного випадку і пізніше відобразив його в оповіданні “После бала” (1903). У Л. М. Толстого йшлося про покарання шпідрутенами, і його враження були дуже схожі на Шевченкові. Скажімо, Тарас Григорович занотував про натовп, який супроводжував засудженого: “гнусная процессия...” Л. М. Толстой писав, що побачив “что-то страшное, приближающееся ко мне”. Шевченко зазначив: “Мне сделалось... как-то особенно скверно...” У Л. М. Толстого читаємо: “...На сердце была почти физическая, доходившая до тошноты, тоска...”

Мене вразила розповідь про жорстоке покарання солдата-гатарина у цьому оповіданні Л. М. Толстого: “При каждом ударе наказываемый, как бы удивляясь, поворачивал сморщенное от страдания лицо в ту сторону, с которой падал удар, и, оскаливая белые зубы, повторял какие-то одни и те же слова. Только когда он был совсем близко, я расслышал эти слова. Он не говорил, а вскрипывал: “Братцы, помилосердуйте. Братцы, помилосердуйте”. Но братцы не милосердовали...”

У Шевченка є малюнок “Кара шпідрутенами” (1856–1857) з серії “Притча про блудного сина”. З приводу цього твору Б. Г. Суханов-Подколзин, який вчився у художника малювати у 1858–1860 рр., розповідав: “Згадуючи якось свою солдатчину, Шевченко витягнув із запорошеної папки цілу послідовну серію малюнків; на одному з них зображувалося покарання

шпідрутенами. Пояснюючи за цим малюнком, яким чином відбувалося це покарання, і бачачи, що я збираюся ревти, він, на мою велику радість, оголосив мені, що цьому звірству настав сподіваний кінець...”⁷

Як відомо, Л. М. Толстой був знайомий із Шевченковими віршами, відзначав простоту, правдивість і художність його поезії. Справжнім твором мистецтва письменник назвав поему “Наймичка”, особливо наголошуючи розкриття теми жертовної любові матері. Видатний український історик Д. І. Яворницький згадував, що Л. М. Толстой декламував йому напам’ять Шевченкову “Наймичку” і нібито “читав добре, з гарною вимовою й з вірними наголосами, немов її читав українець...” Серед книжок толстовської бібліотеки в Ясній Полянці зберігся альманах “Ластівка” з ранніми поезіями Шевченка. Авторка містких енциклопедичних статей про Л. М. Толстого, літературознавець

Т. Шевченко. Фото 1859 р.

Н. М. Сквіра вважає, що “народність віршів Шевченка вплинула і на творчість Толстого”. Відомо, що письменник спростував тенденційні оцінки А. А. Фета щодо Шевченкової поезії.

“Зустрів... графа Толстого, автора солдатської севастопольської пісні”

У записі від 8 квітня 1858 р. у Шевченковому Щоденнику читаємо, що в гостях у колишнього польського політичного заслання, лікаря П. А. Круневича він зустрів знаменитого “графа Толстого, автора солдатської севастопольської пісні...” У сучасному академічному коментарі до цих слів стверджується, що “авторство “солдатської севастопольської пісні” — колективної пісні севастопольців про бій 4 серпня 1855 р., приписувалося одному Л. М. Толстому, учаснику тих подій”.

Таке категоричне твердження щодо “колективної пісні”, на мій погляд, є некоректним. Справді, О. І. Герцен, який опублікував “Песню про сражение на реке Черной 4 августа 1855 года” у № 3 за

1857 р. “Полярной звезды” (разом із піснею “Как восьмого сентября...”, у створенні якої, певно, взяв участь і Л. М. Толстой), зауважив: “Ці дві пісні списані зі слів солдат. Вони не є твором якого-небудь окремого автора, в їхній побудові неважко розпізнати вираз чисто народного гумору”⁸. Проте відомо, що пісню про поразку російських військ під Севастополем 4 серпня 1855 р., на відміну від пісні “Как восьмого сентября...”, включено до Зібрання творів Л. М. Толстого. Мотивовано це тим, що “пісня написана Толстим в 1855 році, за свіжими враженнями від кровопролитної битви на річці Чорній. Толстой брав участь у цьому бою, і всі факти та характеристики, які наводяться в пісні, історично правдоподібні. Особи, які згадуються в пісні (в негативному контексті. — В. М.), — вищі чини російської армії”. Це той яскравий приклад, коли колективна, народна пісня має свого конкретного автора.

У цьому випадку Шевченко в черговий раз показав абсолютну точність свого запису перед сучасними коментаторами, які намагалися його, так би мовити, напоумити. З піснею Тарас Григорович, очевидно, був знайомий ще в Новопетровському укріпленні.

Зовсім інша річ, що Шевченко помилився, прийнявши за Льва Миколайовича його брата Миколу Миколайовича Толстого (1823–1860), офіцера і літератора. Сам Л. М. Толстой того дня ще був у Москві. Насправді Шевченко і Л. М. Толстой уперше зустрілися в Петербурзі через рік — 10 березня 1859 р. — на урочистому обіді на честь актора О. Є. Мартінова. Того дня Л. М. Толстой приїхав із Москви в Петербург і 20 березня знову відбув у Москву, а з травня 1859 р. уже був у Ясній Полянці, звідки виїжджав за кордон, найперше в Німеччину, в Росію повернувся в квітні 1861 р. Таким чином, із Шевченком він уже не зустрічався. Про смерть українського генія в щоденнику чи інших документах Л. М. Толстого немає жодної згадки.

Цікаво, що познайомитися вони справді могли на рік раніше — в Москві. Відомо, що дорогою із заслання в Петербург Шевченко гостював у М. С. Щепкіна з 11 до 26 березня 1858 р. Ще Л. Н. Большаков звернув увагу на те, що в цей час, точніше, з 18 березня і до 9 квітня 1858 р. у Москві перебував і Л. М. Толстой, тобто, протягом майже дев’яти днів обидва жили в одному місті. День, у який вони могли вперше реально перетнутися, — 21 березня 1858 р. І ось чому.

“Заїхали по дорозі до Кетчера...”

У щоденнику тридцятирічного Л. М. Толстого за цей день серед інших нотаток є чотири слова: “У Щепкіна видел Кетчера”. Зі Щоденника Тараса Григоровича дізнаємося, що 21 березня о 10 год. ранку він, разом із М. С. Щепкіним, “в прольотці пустилися... Москву споглядати... Заїхали також по дорозі до Кетчера... Витили у Кетчера по царі слав’янки...”

Враховуючи те, що М. С. Щепкін того дня розстався з Шевченком аж у другій половині дня, Л. М. Толстой міг навідати Михайла Семеновича вдома лише надвечір. Але де в той час був Тарас Григорович? Як видно з його Щоденника, в сім’ї Максимовичів — Михайла Олександровича і Марії Василівни, з якою познайомився три дні тому — 18 березня, коли вони з М. С. Щепкіним “заїхали до Максимовича”. Шевченко відразу захопився молодією дружиною 54-річного давнього друга: “І де він, старий антикварій, виконав таке свяже, чисте добро? І сумно, і задрісно”. Справді, згорьованого і змарнілого на засланні поета після знайомства з “привабливою для Шевченка парною” (І. Ф. Драч) огорнули глибокий, пронизливий сум і світла, тепла, шемлива задрість, адже він так хотів кохати, бути коханим і мати власну сім’ю...

Втім, читаємо запис у Шевченковому Щоденнику 21 березня:

“Вечір провів у своїй милій землячці М. В. Максимович. І незважаючи на Страсну п’ятницю, вона, мила, весь вечір співала

для мене наші рідні задушевні пісні. І співала так сердечно, прекрасно, що я увів себе на берегах широкого Дніпра. Чудові пісні! Чарівна співачка!”

Саме в цей час Л. М. Толстой завітав до М. С. Щепкіна, та, на мою думку, в будь-якому випадку Шевченко, певно, віддав би перевагу вечорові з Марією Василівною. Щодо зустрічей з московськими інтелектуалами, то того ж 21 березня він занотував, що “впродовж тижня я тут зустрівся і познайомився з такими людьми, з якими впродовж багатьох років не вдалося б зустрітись”.

Власне у Л. М. Толстого лише раз згадується М. Х. Кетчер: “У Щепкіна видел Кетчера. Ничего”. Тут толстовське “нічого” має позитивне забарвлення. В листах і Щоденнику Шевченка зустрічаємо близько 10 згадок про М. Х. Кетчера, завжди у доброзичливому чи зацікавленому контекстах. Отже, коротко про Кетчера Миколу Христофоровича (1809—1886) — лікаря за фахом, письменника і перекладача, якого Тарас Григорович особливо викремив серед, говорячи його словами, “московської вчено-літературної знаменитості”.

Шевченко знав про нього ще до заслання. Річ у тім, що М. Х. Кетчер захоплювався літературою, перекладав Ф. Шиллера та У. Шекспіра. П’єси останнього в перекладі М. Х. Кетчера виходили друком у Москві окремими виданнями з 1841 до 1850 р. Шевченко тоді зацікавився ними, використовував у своїй роботі над ілюстраціями до “Короля Ліра” в 1843 р. У засланні поет у листах просив друзів надіслати йому твори У. Шекспіра в перекладі М. Х. Кетчера. Скажімо, 11 грудня 1847 р. писав А. І. Лизогубу: “Якщо найдете в Одесі Шекспіра, перевод Кетчера... то пришліть...”. Той виконав прохання поета та сповістив його 7 лютого 1848 р., що надіслав із Одеси в Орську фортецю всі 13 випусків опублікованих на той час перекладів М. Х. Кетчера, оправлених для зручності у дві книги. На жаль, цей дорожочинний для Шевченка подарунок було відібрано у нього під час арешту в 1850 р. Втім, у спогадах М. Ф. Савичева, який зустрічався з Шевченком у Новопетровському укріпленні 1852 р., є такі рядки про його візит до поета: “...Я взяв на полиці одну з книжок. Це були історичні драми Шекспіра в перекладі Кетчера”. Вже перебуваючи у Нижньому Новгороді, поет просив М. М. Лазаревського в листі від 20 січня 1858 р.: “А ти, мій друже єдиний, купи мені Шекспіра, перевод Кетчера...” Така зацікавленість Шевченка перекладами М. Х. Кетчера дозволяє впевнено стверджувати, що знайомство з ним у Москві стало для поета приємною несподіванкою.

М. Х. Кетчер подарував 21 березня Шевченкові книги видавничого товариства “К. Солдатовонок і М. Щепкін”, в діяльності якого брав організаційно-редакторську участь. Після смерті Шевченка залишилися подаровані йому тоді “Сочинения Т. Н. Грановского” (М., 1856); “Стихотворения Н. Огарева” (М., 1856); “Стихотворения А. Полежаева” (М., 1858) та ін. Шевченко не забув про нового знайомого, у листах до М. С. Щепкіна з Петербурга від 13 листопада і 6 грудня 1858 р. передавав йому привітання.

“Доки триватиме ця японська комедія?”

В ніч з 22 на 23 березня 1858 р. Шевченко й Л. М. Толстой водночас були присутніми на великодній службі в Кремлі. На переповненій площі й у храмі вони могли навіть стояти пліч-о-пліч, але поряд не було третього, хто знав їх обох і міг познайомити...

Шевченко занотував свої враження про цю кремлівську службу в Щоденнику: “Якби я нічого не чув раніше про це візантійсько-старовірське торжество, то, можливо, воно б на мене і справило яке-небудь враження, тепер же зовсім ніякого. Світла мало, дзвону багато, хресний хід, як в’яземський прямики, рухається в наповні. Відсутність найменшої гармонії і навіть тіні витонченого. І доки триватиме ця японська комедія?”

Маємо справу з емоційною реакцією віруючої людини, роздратованої фарисейством релігійного обряду. “Усяке фарисейство було Шевченкові огидне, а фарисейство релігійне — особливо” (І. М. Дзюба). Адже Шевченко відправився у Кремль на пасхальну службу не як упереджений споглядач і, тим паче, ненависник релігії, а навпаки — він готувався до важливого

“нічого кремлівського торжества”. Проте щира віра в Бога та його воскресіння (перші два слова, які наступного ранку на Великдень Шевченко написав у Щоденнику: “Христос воскрес!”) уже вкотре не збіглися з його розумінням естетики такого справді великого свята.

Що дратувало поета? “Світла мало, дзвону багато”, одним словом, “відсутність найменшої гармонії і навіть тіні витонченого”. Враження таке, що Шевченко сприйняв великодню відправу не як релігійне торжество, а, скоріше, як ритуально-соціальний фарс (“японську комедію”). До речі, запис у Щоденнику по духу нагадує рядки з комедії “Сон”:

*І зробився
Я знову незримий
Та й прохався у палати.
Боже мій єдиний!!
Так от де рай! Уже нащо
Золотом обліти
Блюдолизи...*

*За богами — панства, панства
В сребрі та златі,
Мов кабани годовані
Пикати, пузати!..*

Немає сумніву, що у поета Бог небесний не перетинається з богами земними “в сребрі та златі”. Навпаки, на останніх чекає дорога “до суду Божого страшного!”

Не може також не привертнути увагу до дивовижного Шевченкового знання тодішньої московської мови, на що не реагували коментатори його Щоденника. Сучасник поета, москвознавець П. Ф. Вістенгоф окремо згадував знамениті на всю Москву приники з міста В’язми як типові купецькі ласощі. Вислів “в’яземские пряники” увійшов до сучасного лінгвоєнциклопедичного словника В. С. Елістратова “Язык старой Москвы”. Тільки, на жаль, без посилання на Шевченка, який єдиний ужив його як образну та вражаючу метафору. Ішлося про пряник, тобто солодке печиво, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі з додаванням прянощів, від якого в роті залишається відчуття терпкості, стягування, в’язкості.

Молодий Л. М. Толстой отримав од того ж релігійного дійства зовсім інше враження: “Пошёл... на площадь в Кремль. Глазеющий народ. Зашёл в церковь. Хорошо! Христос Воскресе!” Втім, очевидно, що цей епізод аж ніяк не розкриває складні стосунки російського письменника з релігією і церквою. Зокрема, І. М. Дзюба виснував: “Дещо спільного з Шевченковим релігійним почуттям знайдемо у Льва Толстого пізнішої пори. Він називав свою релігію “релігією правди і любові”. Звертаючись до ранньохристиянських ідей, він знаходив у них “ясное, глубокое и простое учение жизни, отвечающее высшим потребностям души человека”. Хрести, чаші, свічі, ікони Толстой вважав “орудиями колдовства”; про трійцю, зішеста, воскресіння та вознесіння говорив, що вони не узгоджуються “ни с разумом, ни с современными знаниями, ни с человеческой совестью”⁹.

Отже, через десятки років Л. М. Толстой услід за Шевченком у повний голос сказав про блюзнірство офіційного православ’я, що фактично благословляло вбивство людей і нищення цілих народів. Пам’ятаємо, як у Шевченковому “Кавказі” (1845):

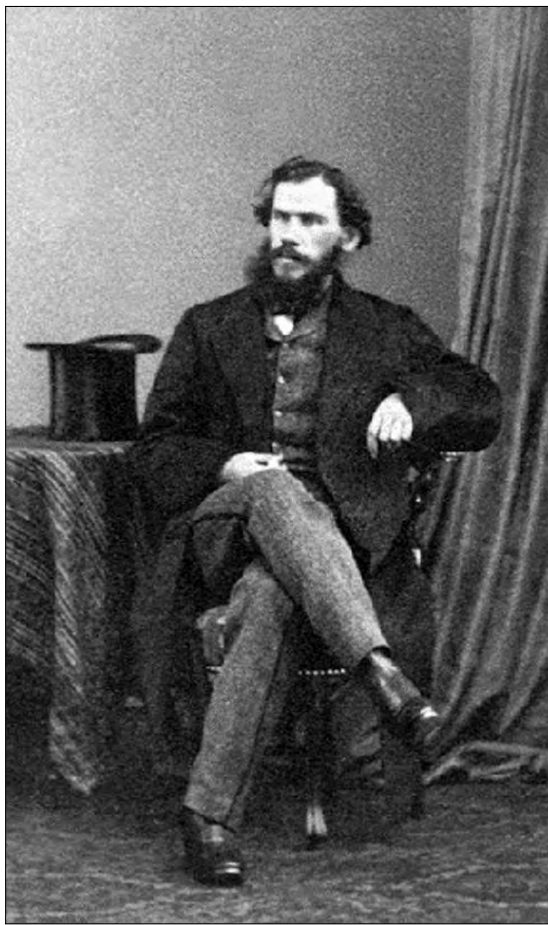
*Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мирри дим,
І перед образом Твоім
Неутомление поклони.
За кражу, за воину, за кров,
Щоб братню кров пролити, просят
І потім в дар Тобі приносят
З позжару вкраденій покров!*

“Пізніше про це ж сказав Лев Толстой у своїх полум’яних публіцистичних статтях 1890—1900-х років... Відомо, що церква відплатила Толстому відлученням”¹⁰.

За точним і обгрунтованим твердженням І. М. Дзюби, саме Л. М. Толстой найбільше з усіх російських авторів побачив загарбницьку війну Росії на Кавказі “не тільки як катастрофу туземного світу, а й як індикатор моральної ущербності російського суспільства”. Ю. Я. Барабаш також аргументує, що у всій російській літературі, присвяченій цій війні, від імперської патріотичної риторики вільний тільки Л. М. Толстой з його “Хаджи-Муратом”:

“Зрештою, є закономірним, що так повно й органічно ідентифікувати себе з горцями — захисниками своєї незалежності, як це робить Шевченко, з такою мірою гостроти і проникливості пережити “чужу” національну драму як свою, глибоко особисту і разом загальнолюдську міг лишень той мистець (якщо він не Л. Толстой!), для кого національна незалежність не була абстрактною романтичною ідеєю, а доля й страждання малого народу, що його підбиває під себе безжальний імперський коток, були надто зрозумілі, надто впізнавані...”¹¹.

Важливим є висновок І. М. Дзюби про те, що “за інтенсивністю почування добра і зла Шевченко, може, найбільш споріднений із Львом Толстим...”

Л. Толстой. Фото 1860 р.

“Блукаючи по закарлючистих вулицях московських...”

Довгий час, очолюючи Культурний центр України в Москві на Арбаті, 9, досконально вивчив унікальні віртуальні перетинання Шевченка з Л. М. Толстим у місті, точніше, на Арбаті¹². Тарас Григорович побував тут вже під час першого приїзду до Москви в лютому 1844 р. Його супроводжував українець з Варви, професор Московського університету О. М. Бодяньський, який показав Шевченкові той історичний простір біля Арбатських воріт, звідки козак гетьмана Петра Сагайдачного восени 1618 р., на Покрову штурмували московський Кремль. Якраз після цього у славнозвісному вірші “Чигринне, Чигринне...”, написаному поетом у Москві 19 лютого 1844 р., спалахнуло гірке запитання, на яке ми й досі не відповіли вповні: “За що скордили списами / Московськй ребра?...” Шевченкова розповідь в листі до Я. Г. Кухаренка (квітень 1854 р.), як він “лішов собі знову блукати по закарлючистих вулицях московських аж до самого вечора”, безперечно передусім стосується арбатських провулків.

В архівних документах мені вдалося встановити, що в той час, коли Кобзар перебував у Москві в березні 1858 р., будинок на місці нинішнього Культурного центру України в Москві виходив на Арбатську вулицю глухою стіною і був... декорований намальованими на ній вікнами. Цього вже постійно вимагала естетика вулиці, що давно об’єднала навколо себе будинки, повернувши їх обличчям до себе. Не раз уявляв, як Тарас Григорович, принаблений такою мальовничою дивиною, підходить до стіни й торкаєся кольорового віконного наличника. Про що він думав? Може, сподівався, що ці холодні вікна колись зажеврять домашнім теплом, а через них його мешканці з гостями споглядатимуть вулицю і будуть поміж ними його земляки? Скільки їх уже зустрілося йому в Москві! Справжніми друзями були Михайло Щепкін, Осип Бодяньський...

На початку XXI століття цей будинок став власністю нової, незалежної України і працював в ім’я нашої держави. Ми показали всьому світові мудрість, пророчість і масштабність Шевченкової максими про те, що “в своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля”. Ці слова можна було б вирізбити на вході до Культурного центру України в Москві, який у 2009 р. отримав Національну премію України імені Тараса Шевченка за шевченкознавчі праці, а наступного року здобув статус Національного...

Так от, у будинку на Арбаті, 9 наприкінці вересня 1879 р. зупинявся Л. М. Толстой у своєї племінниці, княгині Є. В. Оболенської, яка тут жила. Коли у 1882 р. письменник поселився в Хамовниках, недалеко від Арбату, він приволов у цьому будинку теплі вечори, любив часто прогулюватися по Арбату, бував тут і в справах. Нагадаю, що в арбатському домі (тепер № 36) у 1890-х рр. розміщувалося видавництво для народного читання “Посередник”, засноване 1884 р. Л. М. Толстим. У 1911 р. в цьому видавництві вийшли друком Шевченкові “Катерина” і “Наймичка”.

Не випадково саме в арбатському ареалі встановлено пам’ятник Л. М. Толстому на вулиці Пречистенці, 11 (1972 р.) і на вулиці Поварській (1956 р.). До речі, цей пам’ятник є даром українських письменників московським колегам. У 2013 р. на Арбаті відкрито пам’ятник Тарасу Шевченку в приміщенні Культурного центру України в Москві (автор погруддя скульптор О. І. Капшук). У Києві знаменитий парк імені Тараса Шевченка з величчям пам’ятником Кобзареві знаходиться між бульваром Тараса Шевченка і вулицею Льва Толстого. Недалеко від парку — площа Льва Толстого, проте вони не дотикаються. Так, як і ці двоє в житті.

¹ Т. Г. Шевченко. Біографія. — К.: Наукова думка, 1984. С. 357.

² Сахалтуев А. А. Шевченко і Л. М. Толстой // Збірник праць ювілейної десятої наукової шевченківської конференції. — К.: Видавництво АН УРСР, 1962. С. 219.

³ Толстой Л. Н. Собрание сочинений в двадцати двух томах. Т. 2. — М., 1979. С. 389.

⁴ Боронь О. Ремінісценція з нарисом Льва Толстого в повісті Тараса Шевченка // Слово і час, 2019, № 3. С. 27—32.

⁵ До речі, Л. М. Толстой у нарисі застерігає, що пише, власне, не про четвертий бастион, а про його тиловий Язоновський редут, але для Шевченка, як і більшості читачів, це не має значення. Скажімо, у Л. М. Толстого йдеться про “перевязочний пункт”, а Шевченко, природно, називає його “лазаретом”, хоча ці лексеми в оповіданні взагалі відсутні. Суцтва художня правда твору, чутливо вловлена Шевченком, у тому, що Л. М. Толстой показав, кажучи його ж словами, “войну в настоящем ее выражении — в крови, в страданиях, в смерти...”

⁶ Боронь О. Ремінісценція з нарисом Льва Толстого в повісті Тараса Шевченка. С. 32.

⁷ Спогади про Тараса Шевченка. — К.: Дніпро, 1982. С. 357.

⁸ Шевченко познайомився з цим номером альманаху 22 березня 1858 р. у М. С. Щепкіна, проте записав у Щоденнику лише, що “прочитав статью 3 № “Полярной звезды” про записки Дашковой” (йшлося про “Записки” відомої діячки періоду царювання Катерини II, першого президента Російської академії наук, княгині К. Р. Дашкової). Якщо врахувати, що всього через два тижні Шевченко в Петербурзі назвав Л. М. Толстого автором “солдатської севастопольської пісні”, то він, очевидно, знав про це і в Москві, проте тема була для нього давно відомою, і він не став її тоді виокремлювати.

⁹ Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К.: Видавничий дім “Києво-Могиланська академія”, 2008. С. 577.

¹⁰ Там само. С. 589—590.

¹¹ Барабаш Ю. “Коли забуду тебе, Єрусалиме...” Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. — Харків: Акта, 2001. С. 76—77.

¹² Докладно див.: Мельниченко В. Арбат, 9 (феномен дома в історії Москви арбатської). — М.: Столиця, 2012; Мельниченко В. Арбат глазами украинца. Авторская энциклопедия-хроноскоп. — М.: Домашняя библиотека, 2014.

З ювілеєм колектив театру привітала перший заступник міністра культури України Світлана Фоменко. Вона висловила сподівання, що оновлене міністерство робитиме все, аби театр мав можливість і надалі створювати нові вистави, гастролювати, бути вільним у виборі акторів та режисерів і, звісно, мати ті комфортні матеріальні умови роботи, на які заслуговав.

Славну історію цього творчого колективу протягом століття здобували різні покоління. Тому на початку зібрання хвилиною мовчання вшанували тих, хто пішов у інші світи.

Театр, який заснували у далекі 20-ті роки, пережив різні часи. Його керманічами були Гнат Юра, Амвросій Бучма, Сергій Данченко, Богдан Ступка і багато інших. Праця цих митців буде ще багато століть служити на користь українському народові й Україні.

Учасники зібрання низько вклоняються тим франківцям, які працювали раніше і нині несуть естафету в майбутнє. На сцену запросили акторів, які понад півстоліття виходять на кін, і які так багато зробили для театру. Серед ветеранів сцени — Галина Яблонська, Станіслав Станкевич, Галина Семеновна, Валерій Дудник, Володимир Коляда, Олексій Петухов, Іраїда Цареградська, Олег Шаварський, Євген Шах та інші.

Старішина театру Галина Яблонська, яка служить тут 68 років, зазначила, що український театр своїм корінням сягає в глибину століть. А незабаром вона піде на Львівщину, де відзначать 400-річчя створення першого українського театру.

Станіслав Станкевич, який

Початок ювілейного сезону

Колектив Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка з нагоди 100-річчя театру провів урочистий збір трупи, в рамках якого відбувалася презентація першої прем'єри ювілейного сезону — п'єси Григорія Горіна “Поминальна молитва” за повістю Шолом-Алейхема “Тев'є-молочник”.

Ветерани сцени

служить у театрі 60 років, зізнався, що за цей час тут були і злети, і падіння. Але франківці завжди були немов велика родина, любили і поважали одне одного.

Про сторічну історію театру розповів його генеральний директор-художній керівник Михайло Захаревич. Його розповідь супроводжували світліни акторів, які працювали раніше і працюють зараз у театрі, відео з уривками зі знакових вистав.

Про здобутки франківців у минулому сезоні та про плани на сезон ювілейний повідомив головний режисер Дмитро Богомазов. Колективу є чим пишатися,

адже на цьогорічній “Київській пекторалі” вони здобули найбільше відзнак. Відкриває сезон вистава “Поминальна молитва”, що напевне стане знаковою для театру. Давид Петросян ставитиме для дітей виставу “Снігова королева”. Дмитро Богомазов представить сучасну версію легендарної драми “Украдене щастя”. А завершиться ювілейний сезон прем'єрою вистави “Сірано де Бержерак”, до постановки якої запросив керівника Угорського національного театру Аттілу Віднянського. На Камерній сцені ім. Сергія Данченка свої нові роботи представлять українські ре-

жисери Андрій Приходько, Давид Петросян та Іван Уривський, а також швейцарський хореограф і режисер Томас Меттлер. Про видавничий проект, присвячений ювілею театру, розповіла директор видавництва “Антиквар” Ганна Шерман. Кожен з чотирьох випусків “Альманаху прем'єр” презентує репертуарні оновлення франківців за певний рік — з 2016-го до 2019-го. Яскраві фоторепортажі з прем'єр супроводжуються переліком дійових осіб і виконавців, короткими історіями постановок, коментарями критиків. У книзі доктора мистецтвознавства Ганни Веселовської “Більше ніж театр. Національний театр імені Івана Франка. 2001—2012” досліджено історію театру у перші 12 років XXI століття, коли його художнім керівником був легендарний Богдан Ступка. Фотохудожник Віктор Марушенко створив фотоальбом “Франківці. Миттєвості”. Любов до театру йому прищепив великий сценограф Данило Лідер, з яким Марушенко дружив і співпрацював з середини 1970-х. Відтоді й беруть

початок його фотохроніки. Автор текстів до альбому — не менш відома й закохана в театр людина, театральний критик Віктор Жержера. Інший альбом — “Сценографія. Пошуки власної естетики. 1920—2020” є першим спеціальним виданням, присвяченим саме франківцям-художникам.

Також було фільмовано краші вистави з архівного фонду театру “Украдене щастя”, 1940, режисер Гнат Юра; “Фараони”, 1961, постановка Івана Казнадія; “Украдене щастя”, 1979, режисер-постановник Сергій Данченко; “Майстер і Маргарита”, 1987, режисер-постановник Ірина Молотова; “Тев'є-Тевель”, 1989, режисер-постановник Сергій Данченко; “Кайдашева сім'я”, 2007, режисер-постановник Петро Ільченко; “Morituri te salutant”, 2013, режисер-постановник Дмитро Богомазов. До ювілею мають зняти окремий фільм, випустити монету та поштову марку.

Завершилися урочисті збори музичним подарунком від композитора Анатолія Карпенка та народної артистки України Жанни Боднарчук, які подарували нову пісню “Театр, театр”, присвячену провідному драматичному театру країни.

Ювілейні заходи також відбулися у приміщенні Інституту проблем сучасного мистецтва України: виставка, присвячена історії та сьогоденню франківців та науково-практична конференція, на якій українські театрознавці спробували висвітлити мистецький шлях театру протягом сторіччя.

Інтерв'ю з режисером-постановником вистави “Поминальна молитва” Дмитром Чирпюком читайте в найближчих числах “СІ”.

Юрій Васюк останні три роки активно працює в царині драматургії. Вистави за його п'єсами нині йдуть у театрах Коломиї, Чернігова, Павлограда та Запоріжжя. А зараз маємо перше сценічне прочитання і на столичній сцені.

— Я неодноразово звертав увагу на те, якими делікатесами дехто годує собак, у той час, коли багатьом людям доводиться перебиватися з хліба на воду. Мимоволі виникло питання: можливо, аби тебе краще годували, треба бути не людиною, а собакою. Так виник задум п'єси, — згадує Юрій. — Зазвичай я пишу свої твори за короткої час. Але перед цим довго обдумую, якими будуть сцени, який формат. Цього разу намагався мінімізувати кількість персонажів, аби п'єса могла йти на камерній сцені. Відразу після написання відправив п'єсу “Собака” на конкурс “Коронація Слова”. Згодом дізнався, що твір у фіналі, а про перемогу — на самому конкурсі. Дуже вдячний Віталію Кіно, що поставив цю п'єсу в своєму театрі.

За сюжетом до будинку заможного політика-бізнесмена потрапляє собака. Але не звичайний (у багатіїв свої примхи), а Собака-Людина. Так, звичайна людина, хлопечко, який на догоду Хазяїну прикидається собакою. І тепер усі мешканці котеджу мають звикати — пристосовуватися — до правил цієї дивної гри. Адже всі вони по-своєму “заручники”... Полонені обставин, родинних проблем, грошей, кохання, власних лілюй... І поки вони змушені танцювати цей “собачий вальс”, моторошна гра хазяїна заходить усе далі... На що здатен той, хто має владу та відчуває повну безкарність? І як же дуво

Бути людиною

Кілька місяців тому п'єса українського драматурга Юрія Васюка “Собака” посіла перше місце на Міжнародному літературному конкурсі “Коронація слова” у номінації “Драматургія”. А вже нещодавно на сцені Театру на Михайлівській (Центру мистецтв “Новий український театр”) відбулася прем'єра вистави “Собачий вальс”, яку поставили за цим твором. До речі, то вже не перша вистава театру, створена за п'єсами — учасниками і переможцями “Коронації”. Тут з успіхом йдуть вистави “Країна серйозних” і “Методи виховання малих засранців” за Мариною Смілянець та “Що потрібно холостяку” за Віктором Рибачуком.

можуть мовчати ті, хто від нього залежить...

— Я вже багато років співпрацюю з “Коронацією слова”, перечитую всі надіслані тексти, — розповідає режисер-постановник, художній керівник театру Віталій Кіно. — П'єса “Собака” сподобалася відразу. Вже тоді вирішив, що незалежно від результатів конкурсу поставлю її в Театрі на Михайлівській. З Юрієм Васюком познайомився, коли він отримував нагороду. Запропонував поставити п'єсу в нашому театрі. Він радо погодився.

П'єса “зачепила” своєю історією, яка, на перший погляд, може здатися абсурдною, жакливою. Але я відразу повірив, що таке може бути і в житті. Ми з новин за останні роки неодноразово чули, що на людей полюють, як на хижих тварин, їх викрадають або збирають безхатченків і силоміць змушують працювати в полі. Живемо у XXI столітті, однак і досі маємо прояви рабства.

У п'єсі, звісно, йдеться не про рабство, а швидше про те, що людина не повинна за жодних обставин пристосовуватися! Під “хазяїв”, під соціум, під моду, полі-

тику, владу, якісь інші речі. Людина має завжди залишатися сама собою, залишатися людиною і бути вільною.

Така гостросоціальна трагікомедія — справжній експеримент для нашого театру. До цього в репертуарі були вистави, що перегукуються з новою постановкою (“Методи виховання малих засранців”, “Рольові ігри”). Але там здебільшого порушено інші теми — родинних стосунків, виховання дітей тощо. А такої гострої соціальної вистави в нашому театрі ще не було. Гостроти постановці додаємо вставними етюдами з різних проявів нашого життя. Це те, що оточувало нас раніше і оточує сьогодні, ситуації, в яких ми не вільні, де ми залежні, де нам треба бути дресированими собачками або піонерами, які “завжди готові”. У цих сценах ми бачимо нав'язані нам колективним “телевізором” псевдокультуру, псевдозвичай, псевдополітику та ін.

У підготовці цих етюдів разом зі мною як балетмейстер працювала актриса та режисер Поліна Кіно. Поліна вже виступала як хореограф у дитячих виставах, десять років займалася хореогра-

фією в ансамблі класичного танцю “Ярославна”. Ці вставні номери, на перший погляд, не мають прямого стосунку до сюжету, але абсолютно чітко розкривають тему, закладену в тексті, — нашого хворобливого конформізму, безпринципності, пристосуванства, генетичної безхребетності.

Дуже радий, що з'явилася нова роль в Олексія Власенка (Андрия, водій Хазяїна). Він багато літ працює в нашому театрі. Але останній майже п'ять років у нього не було прем'єр. А в новій виставі має серйозну роботу.

Наталія Заруцька (Танюха, кухарка Хазяїна) — наша провідна актриса. Для неї нова роль теж крок уперед, адже нічого подібного вона ще не грала. Наталія ніби тримає емоційну складову спектаклю.

Радію й з того, що Даниїл Кіно (Собака Хазяїна), який ще навчається на акторському факультеті, створює такі цікаві образи. Це вже третя його значна роль у величезному репертуарі театру. (До

цього були роботи у виставах “Ото була весна” і “Методи виховання малих засранців”). Роль надзвичайно складна. Його герой не вмє говорити. Під час роботи над виставою Даниїл брав уроки з жестової мови. Займався з професійним викладачем Надією Свиридовською.

У цьому проекті до театру повернулася художник-постановник Анастасія Кононенко, яка створила сценографію та костюми. Нам довго не вистачало цієї творчої складової. Нарешті з'явився сценограф зі своїм вимогливим поглядом. З Анастасією ми починали наш театр ще 21 рік тому. Вистави тоді йшли на різних сценічних майданчиках.

Чи задоволений я результатом?.. Скоріше, процесом! Думаю, що завершена вистава з'явиться після п'ятого-шостого показу. І це нормально!

Фото Іллі Белла

Сторінку підготував Едуард ОВЧАРЕНКО

Пошук втрачених кіноскарбів

До 25-річчя Довженко-Центру відкрили Музей кіно, робота над створенням якого тривала багато років. Прем'єрна виставка “ВУФКУ. Lost & Found” розкриває історію міжнародного успіху Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) державної організації, яка у 20-ті роки сформувала успішну українську кіноіндустрію. ВУФКУ стало одним із кіногігантів у тогочасній Європі, здобувши серед сучасників славу “українського Голівуду”.

Представлена виставка — це історія про революційний вибух в українському кіно, один із найуспішніших модернізаційних проєктів нашої культури, який було знищено й забуто майже на століття.

Мультимедійна експозиція у відновлених приміщеннях Довженко-Центру площею 1500 кв. м представляє експонати з провідних українських музеїв та небачені скарби з колекції Довженко-Центру: рідкісні кадри фільмів, кінохронік та анімації, унікальні архівні документи та фото, що переносять глядача в атмосферу буремних 1920-х.

Проєкт поєднав тогочасну та сучасну літературу, музику, дизайн та візуальні мистецтва. До створення експозиції долучилися Алла Загайкевич, Георгій Потопальський, Олександр Бурлака, Анастолій Белов та група Sensorama, Микола Рідний, Ірина Стасюк, Олексій Нікітін, Олександр Ірванець, Антон Санченко, Тетяна Малирчук, Наталка Сняданко, Ірина Цілик.

Виставка стала результатом масштабного дослідження команди Довженко-Центру, що розпочалося 2012 року публічними показами українського німого кіно з сучасними саундтреками. Відтоді в культурний обіг повернуто десятки фільмів, віднайдених в Україні та за кордоном.

У травні цього року вийшов друком однойменний каталог, який здобув спеціальну відзнаку конкурсу дизайну Книжкового арсеналу та увійшов у колекцію найкрасивіших книжок світу міжнародного фонду “Мистецтво книги”.

Генеральний директор Довженко-Центру Іван Козленко наголосив, що виставка “ВУФКУ. Lost & Found” — це перша спроба представити українську культурну революцію 1920-х синтетично, через найбільш популярне медіа — кіно. Завдання виставки не лише реконструювати ВУФКУ, а й поставити низку незручних запитань, відповіді на які потрібні сьогодні.

Серед цих запитань: що робити зі спадком радянського мистецтва 1920-х? Заборонити чи засвоїти? Яким є місце цього мистецтва в новітній українській ідентичності? Чи можлива його “декомунізація”? Чи коректно представляти національний комунізм 1920-х як своєрідну форму націоналізму, а український авангард — як суто естетичну систему, виносячи за дужки їхній політичний зміст? Чи правильно характеризувати 1920-ті роки терміном “Розстріляне відродження”, ігноруючи очевидні успіхи доби? На них немає простих відповідей. Але суспільна дискусія навколо цих питань буде неповною без комплексного висвітлення феномену кіно 1920-х.

Заступниця виконавчого директора з проєктної роботи, член дирекції Українського культурного фонду Надія Ковальчук зауважила, що українське кіно має надзвичайну історію, яку мають знати не лише фахівці, а й шанувальники цього виду мистецтва. Відкриття нового музею — знакова подія для всього життя сучасної України.

Керівниця Музею кіно Довженко-Центру Олена Гончарук підкреслила, що новий музей розповідатиме про магію кіно і хімію його взаємодії з відчуття-

Станіслав Мензелевський, Іван Козленко, Надія Ковальчук, Олена Гончарук

ми глядача. Тут прагнуть створити музей динамічний, як саме кіно. Простір-трансформер Музею у Довженко-Центрі якнайкраще придатний для оприлюднення ідей — мінімум дизайну, максимум свободи. Головний предмет його збереження та дослідження: образи, ідеї, конструкції, стереотипи, явища, феномени, відображені в кіно. Його призначення — стати простором комунікації і взаємодії, в якому глядач зможе пізнати себе і рефлексувати через кіномистецтво.

А керівник кіноархіву Довженко-Центру Станіслав Мензелевський підкреслив, що нова виставка — це величезний масив інформації для підготовленого глядача. Більша половина фільмів, створених у 20-ті роки, була втрачена. Частина ж стрічок в епоху сталінізму була цензурована і відкладена на полиці. Саме ці фільми і збереглися. Отож в Україні найбільший у Європі (приблизно 46%) відсоток збережених фільмів. Але були втрачені люди, досвід, культурна ідентичність.

Досвід ВУФКУ, на перший погляд, архаїчний, дуже віддалений від нас. Але на-

справді — дуже актуальний і сучасний. Кіно у 20-ті роки було німим. Але це міф. Фільми демонстрували у музичному супроводі, інколи титри озвучували у ролях.

У день відкриття Музею кіно вперше за 90 років глядачі побачили фільм “Нариси радянського міста” (1929). Стрічку зняв один із піонерів української документалістики, режисер Дмитро Дальський на базі Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ).

Раритетний фільм цікавий насамперед унікальними кадрами міського простору та повсякдення Харкова, тодішньої столиці УРСР: тут можна побачити славенний будинок харківського Держпрому, Палац праці, театр “Березіль”, магазини і заводи, фабрики і кінотеатри.

Саундтрек до стрічки виконав акустично-електронний гурт із Дніпра DZ'OB. У складі колективу — 7 музикантів, які поєднують у своїй творчості традиції академічної музики та сучасне електронне звучання.

Після цього відбувся аудіовізуальний перформанс “КіноОко”: відео-арт-проекція на фасад Довженко-Центру.

Володимир Слєпченко працює у напрямі романтичного символізму. Винайшов свою авторську техніку і унікальний стиль “арт-лайн” (мистецтво лінії). Учасник численних обласних, всеукраїнських і міжнародних виставок. Лауреат багатьох мистецьких премій. З 1970 року відбулося понад 75 персональних виставок художника в Україні, Росії, Польщі, Франції, Німеччині, Канаді, Ізраїлі, Словаччині, Італії, Греції, Іспанії, Японії та інших країнах. Учасник групової виставки українських художників “Осінній салон—90” у Парижі. 2011 року отримав спеціальний приз на Міжнародній виставці в Національному музеї КОБЕ (Японія).

Здобув міжнародну премію Ботічеллі за визначний внесок у розвиток світового мистецтва (Флоренція, 2019 рік); Всеукраїнську премію ім. Івана Огієнка (2019 р.) за створення соціального патріотичного проєкту “Обрані часом” — галереї портретів славетних українців; Міжнародну премію ім. Валерія Гегамяна (2019). Оформив низку поетичних збірок провідних українських та іноземних авторів. Написав портрети багатьох видатних людей світу. Живописні та графічні роботи Володимира Слєпченка зберігаються в музеях, галереях і приватних колекціях України та багатьох країн.

2011 року Володимир Слєпченко розпочав роботу над проєктом “Мелодії старого міста”, до якого увійшли картини “Золотий вік”, “Лаврські дзвіниці”, “Вічний Львів”, “Урбаністичний Львів” та інші. У рамках проєкту митець працює над серією полотен “Київ як портрет”. Це — симбіоз унікальних архітектурних споруд, мальовничих ландшафтів та краєвидів. Слєпченко влітає в загадкові куточки Києва людини. Портрет виходить на передній план, і глядач, вдивляючись в очі персонажа, починає розуміти душу давнього міста.

— Ми зібralися з нагоди відкриття персональної виставки друга нашого

Київ Володимира Слєпченка

Помітною подією у мистецькому житті Києва стало відкриття у Музей-майстерні Івана Кавалерідзе персональної виставки народного художника України Володимира Слєпченка “Мелодії старого міста”.

музею, людини, з якою доля мене звела в Карпатах, на пленері у Славському, — розповів директор Музею-майстерні Івана Кавалерідзе Олександр Юнін. — Після цього у нашому музею була виставка робіт, створених на цьому пленері. До того виставки Володимира Слєпченка відбувалися у “Софії Київській”, інших теренах України.

— Це митець красивих, визначних людей минулого і сучасності. І це не тіль-

ки українці, — підкреслив доктор мистецтвознавства, академік Дмитро Степовик. — Слєпченко знаходить свій ракурс з паралельними і перпендикулярними лініями. Це певна філософія, яку я називаю “золотим дощем”. Тому що ці лінії висвітлюють структуру світу, який складається з дрібних частинок. А Володимир збільшує ці частинки, можливо, в кілька мільйонів разів.

Митець робить красивими не тільки людей, а й архітектуру. Вона тяжіє до висотності, божественного відчуття. Я б навіть сказав, до неоготики. У його пейзажах “піднімаються” навіть невеликі церкви.

— У роботах Володимира Слєпченка важлива їхня монументальність, — переконаний художник Андрій Кулагін. — Сьогодні людство перебуває у світі ілюстрацій. Немає нічого справжнього — ні людей, ні подій. Ми віримо написаному, переказаному — від політики до живопису. Натомість — “справжні” картини Володимира.

У його роботах ми бачимо цеглинки. Це дуже дієвий спосіб домогтися ефекту у глядачів. Вони створюють атмосферу за-

гадкового, недоказаного. Усі роботи водночас і фундаментальні, і поетичні. І в цьому полягає унікальність художника.

Заслужений журналіст України Сергій Комісаров згадав про пленер, який відбувся у Славському. На цьому пленері Володимир Слєпченко створив тільки одну картину — “Мольфар”. Але вона, напевне, переживе століття.

Наприкінці зустрічі Володимир Слєпченко поділився деякими таємницями своєї творчості:

— Для мене непринятно, коли художник працює в одній манері протягом де-

сяти років, — наголосив пан Володимир. — Я думаю, що у наш час ми повинні дивитися на світ по-іншому, ніж у ХХ столітті.

Хочу подякувати дирекції музею, що надала мені для виставки це зігрите Богом приміщення. Тут невеликі зали, в яких може вміститися приблизно 25 картин. Але це приміщення спонукає до того, аби тут зустрілися в камерній атмосфері з друзями.

Проєкт “Мелодія старого міста” пройшов через мої душу і серце. Як можна не любити Київ? Я став киянином 20 років тому. Дуже люблю ходити містом вранці або ввечері. Коли у старому місті тиша, вона заворожує. Хочеться слухати це місто як мелодію, як музику. Саме тому така назва виставки.

Крім Києва та Львова тут кілька картин, які я написав під час подорожей до Іспанії, Італії, Франції. Там чудова архітектура, але Київ краший, бо він наш. Частина представлених на виставці робіт з серії — “Київ як портрет”. Чому портрет? Тому що архітектура не може бути безликою. Вона жива, вона промовляє до нас і має свій образ. Як можна було намалювати будинок Булгакова без самого Булгакова? Він у мене віс у брукувку, він у ній розчинився.

У виді на Лавру з Мистецького арсеналу є молодий Мазепа. Там поєднання сучасності і минулого. Присутність його образу, його душі, його енергетики. Він не лише державотворець, а й мещан. Зробив дуже багато для Києво-Печерської лаври.

Вірю, глядачам сподобатиметься ця виставка.

Виставка “Мелодія старого міста” триватиме в Музей-майстерні Івана Кавалерідзе до 30 вересня.

Сторінку підготував
Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

Центральна виставка дитячої програми має назву “Уяви плоди уяви”.

На ній зустрінуться проекти учнів Харкова, Києва та Львова. Ця виставка представляє різні за формою висловлювання — від студійних замальовок, рисунків і живопису до просторових об'єктів та інтервенцій. Шкільна дошка, вірші Сквороди, гігантське насіння та інші феномени підживили уяву юних художників і художниць, які готові до діалогу в царині сучасного мистецтва.

Учасники панельної дискусії “Де діти в СучУкрАрті”, серед яких художні керівники та викладачі дитячих студій, спробують дати відповідь на запитання: чи впливають твори дітей на сучасне українське мистецтво? Чи варто розділяти мистецтво на дитяче і доросле? Якою має бути сучасна художня освіта?

Також відбудеться зустріч із Франсуазаю Барб-Гааль — авторкою книжок “Як розмовляти з дітьми про мистецтво” та “Як розмовляти з дітьми про мистецтво ХХ століття”. На лекціях Франсуаза на прикладах найвідоміших художніх робіт сучасних митців продемонструє, з чого починати розмову про мистецтво з дітьми різного віку, на що звертати їхню увагу, якими деталями зацікавлювати та якими питаннями спонукати до роздумів і самостійних пошуків сенсів у мистецтві.

Представлено серію графічних робіт “Насіння”, авторами якої є вихованці студії d16 art lab. У цій серії Сад є місцем для спостереження, споглядання, безперервного та захопливого пошуку. Кожна робота виникла з замальовок, зроблених під час літнього художнього табору, з мотивів, помічених навкруги й бажання виростити, розвинути

Мистецтво молодих

У Харкові з 17 вересня по 31 жовтня відбувається Бієнале молодого мистецтва. Дитяча програма бієнале складається з різноманітних екскурсій, майстер-класів та виставок.

їх у більшій світі, вигадати історію наново, впізнати та знайти в ній себе.

Виставка “Дитинство художників” є продовженням виставки-дослідження, яку вперше представили на фестивалі “Арсенал Ідей” (м. Київ) 2017 року. Як і в першій версії проекту, куратори досліджують межу, яку прийнято проводити між дитячим та дорослим мистецтвом, де перше, зазвичай, проголошується “аматорським та несерйозним”. Олена Науменко та Катерина Носко зібрали виставку з дитячих малюнків та портретних фотографій сучасних українських художників, щоб відповісти на питання: що важливіше — вік митця

чи сила художнього висловлювання.

У Харківському національному театрі опери та балету можна не тільки відвідати сучасні інтерпретації сюжету “Привида опери”, а й знайти місцевого привида опери і балету. У цьому впевнена студія Aza Nizi Maza, яка представляє однойменну тотальну інсталяцію у підвалі величезної будівлі. Загадковий, населений створіннями, картинами і дивовижними артефактами простір — відповідь учнів, а також викладачів студії Aza Nizi Maza на одну з головних сенсентцій концепції бієнале: “Це не руїна навкруги. Здається...”

Микола Коломієць проведе лекцію “Дитяче мистецтво

проти стереотипів. Як навчити дітей розмовляти мовою мистецтва”. Художник та викладач розповість, як навчити бачити великі смисли в тому, що говорить дитина-художник, як допомогти їй відкритися та знайти саме ту практику, яка дозволить виразити себе та відчути унікальність, важливість та затребуваність власного художнього висловлювання.

Чеський письменник Мартін Ванек проведе лекцію для дітей віком від 10 до 17 років, під час якої розкриє юним читачам світ художніх інституцій та відповідь на запитання: коли та як виникли перші галереї; які вони ззовні та зсередини; як твори мистецтва опиняються у

музейних колекціях; хто їх збирає, архіває та оберігає; як і хто створює виставки.

Майстер-клас “Хтось і десь” допоможе його учасникам вигадати та створити власних героїв, виготовивши об'ємні маски персонажів, які населятимуть тотальну інсталяцію “Привид опери та балету”. Відвідувачі виставки та майстер-класу зможуть не тільки брати участь у створенні нових героїв, а й користуватися вже готовими масками для перевтілень, ігор та фотографування.

Під час майстер-класу “Творення світу” діти отримають величезне біле панно, що згодом стане прихистком для світу, який вони вигадують. Діти продумують до найдрібніших деталей та зображують цілі світи з власною структурою, рослинами, тваринами та істотами, які його населяють. Створені окремо світи починають взаємодіяти та об'єднуватися в єдиний художній всесвіт, у якому хаос перетворюється на гармонійний порядок. По закінченні майстер-класу панно стане частиною тотальної інсталяції “Привид опери та балету”.

Ще один цікавий проект — “Архів дитячого малюнка. Знахідки минулого століття”. Письменниця Юлітта Ран відшукала неакадемічні малюнки дітей, які жили у Харкові та Харківській області в період з 1930-х до 1970-х років та відібрала малюнки, що зображують повсякденне життя та побут, вітальні листівки, книжки з дитячими ілюстраціями на полях тощо. Головною інспірацією проекту стало бажання побачити, як саме історія та атмосфера часу проглядається крізь архів дитячого малюнка.

Власн. інф.

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!
ПЕРЕДПЛАТА—2019

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 79

на 1 місяць	18 грн 11 коп.	на півроку	99 грн 41 коп.
на 3 місяці	52 грн 33 коп.	на рік	195 грн 02 коп.

Засновник:
Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Микола ЦИМБАЛЮК

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Микола ТИМОШИК,
Георгій ФІЛІПЧУК,
Микола ЦИМБАЛЮК,
Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”,
04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов'язкове.
Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

